

Türkiye

İnsan Hakları Uygulamaları Üzerine Ülke Raporları – [2003](#)

Demokrasi, İnsan Hakları ve Çalışma Dairesi Tarafından 25 Şubat, 2004 Tarihinde Yayımlanmıştır.

Türkiye, çok partili parlamenter sisteme ve tek yasama meclisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilen, sınırlı yetkilerle donatılmış bir cumhurbaşkanına sahip anayasal bir cumhuriyettir. Kasım 2002'deki parlamento seçimlerinde Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), özgür ve adil bir seçimle parlamentodaki sandalyelerin çoğunu ele geçirmiş ve tek parti hükümeti kurmuştur. Mart ayında AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan Başbakan olarak atanmıştır. 2000 yılında Parlamento, 7 yıllık bir dönem için Ahmet Necdet Sezer'i Cumhurbaşkanı olarak seçmiştir. Silahlı Kuvvetler, Devlet'in anayasal koruyucusu olduğu inancından hareketle hükümet politikası ve faaliyetleri üzerinde etkide bulunmuştur. Anayasa, bağımsız bir yargıyı garanti eder ve genel mahkemeler ilan edilmiş bir bağımsızlık politikası uyarınca hareket etmiştir; bununla birlikte, yargı zaman zaman dış etkilere maruz kalmıştır.

İçişleri Bakanlığı kontrolündeki Ulusal Türk Polis Teşkilatı (UTPT), kentsel alanlarındaki güvenliğin birincil sorumlusuyken; İçişleri Bakanlığı ve Silahlı Kuvvetleri'nin müşterek kontrolündeki Jandarma, bu görevi kırsal alanda yerine getirir. Hükümet, güneydoğudaki olağanüstü halin aşamalı olarak kaldırılmasını 2002 yılı Kasım ayında tamamlamış olmasına rağmen, bölgedeki sıkı güvenlik uygulamasına devam etmiştir. Diğer güvenlik güçlerine göre daha az profesyonel ve daha az disiplinli olarak değerlendirilen ve köy korucuları olarak bilinen, çoklukla güneydoğuda yoğunlaşmış, bir sivil savunma gücü görev yapmıştır. Genellikle sivil ve askeri yetkililer güvenlik güçlerini kendi kontrolleri altında tutmayı başarmışlardır. Güvenlik güçlerinin bazı üyeleri ciddi insan hakları ihlallerinde bulunmuştur.

Ülke, bir pazar ekonomisine ve yaklaşık olarak 67.8 milyonluk bir nüfusa sahiptir. Sanayi ve hizmet sektörü ekonomiye egemendir ama tarım önemini korumaktadır. Yıl boyunca ekonomi, tahmini olarak yüzde beş büyümüş ve enflasyon, yüzde yirmi dolaylarına düşmüştür. İşsizlik oranı yüzde 10'un üzerinde kalmış ve önemli derecede yetersiz istihdam olmuştur. Özellikle kamu sektöründe, ücretler ve ikramiyeler enflasyona ayak uyduramamıştır. Özellikle görece olarak gelişmiş batı ve daha az gelişmiş doğu arasındaki gelirlerde büyük eşitsizlikler olmuştur.

Hükümet, genel olarak, vatandaşlarının insan haklarına saygı duymuştur; birkaç alanda iyileşmeler olmasına rağmen çeşitli sorunlar varlıklarını korumuştur. Güvenlik güçlerinin, yıl boyunca 43 kişiyi öldürdüğü iddia edilmiştir; güvenlik güçlerince yapılan işkence, dayak ve diğer ihlaller yaygınlığını korumuştur. Hapishane koşulları yetersiz kalmıştır. Bu tür olayların sayısında azalma olmasına rağmen güvenlik güçleri keyfi gözaltı ve alıkoymalara devam etmiştir. Davaların uzun sürmesi bir sorun olarak kalmaya devam etmiştir. Polis ve diğer güvenlik görevlilerine adam öldürme ve işkence için verilen mahkumiyetlerin azlığı ve hafif cezalar bu tür suçların cezasız kalacağına dair inancı güçlendirmeye devam etmiştir. Hükümet tarafından Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nde (DGM'ler) yapılan kovuşturmalar hükümet çıkarlarını bireylerin çıkarlarının üzerinde tutan bir yasal yapıya işaret etmiştir. Hükümet, konuşma ve basın özgürlüğünü sınırlandırmaya devam etmiştir; gazetecilerin ve diğer kişilerin tartışma yaratan ifadeleri yüzünden taciz edilmeleri ciddi bir sorun olarak kalmaya devam etmiştir. Toplanma ve dernek kurma özgürlüğü zaman zaman Hükümet tarafından sınırlandırılmıştır. Polis, bazı göstericileri dövmüş, taciz etmiş, gözaltına almış ve onlara hakaret etmiştir.

Hükümet, dinsel azınlıklar ve bazı dinsel ifade biçimleri üzerindeki kısıtlamaları korumuştur. Seyahat etme özgürlüğü zaman zaman Hükümet tarafından kısıtlanmıştır. Hükümet, bazı siyasi partilerin ve liderlerin eylemlerini kısıtlamış ve Kürt taraftarı Halkın Demokrasi Partisi'ni (HADEP) kapatmış ve bu partiye oldukça yakın olan Demokratik Halk Partisi'ni (DEHAP) kapatmaya çalışmıştır. Hükümet, kamuya açıkladıkları görüşlerinden dolayı insan hakları gözlemcilerini, gazetecileri ve avukatları taciz etmeye, suçlamaya ve hapsedmeye devam etmiştir. Kadınlara karşı uygulanan şiddet ciddi bir sorun olarak kalmış ve kadınlara karşı uygulanan ayrımcılık devam etmiştir. Çocuk işçiliğine yaygın olarak rastlanmıştır. İnsan, özellikle de kadın ticareti bir sorun olarak kalmıştır.

Ocak ve Temmuz ayında Parlamento, Hükümet'in demokratikleşme hedeflerine ulaşmak ve Avrupa Birliği (AB) üyeliğinin gereklerini yerine getirebilmek için insan haklarıyla ilgili kapsamlı reformları onaylamıştır. Reformlar işkence, inanç özgürlüğü, ifade özgürlüğü, Silahlı Kuvvetler'in hükümet içindeki rolü ve taraf tutma özgürlüğü gibi konulara uygulanmıştır ve aşağıdaki noktaları içermiştir:

İşkence davalarında mahkemelerin cezaları ertelemesini ve hapis cezalarını para cezasına çevirmesini yasaklamak; işkence davalarında duruşmalara yaz nedeniyle ara verilmesini yasaklamak; gözaltına alınan herkese anında avukata ulaşma hakkı sağlamak; özel medya kuruluşlarının Kürtçe ve diğer Türkçe olmayan geleneksel dillerde yayın yapmalarına izin vermek; Milli Güvenlik Kurulu'nun başı olarak sivil bir görevlinin görev yapmasını sağlamak. Bununla birlikte, reformların birçoğu yıl sonu itibarıyla uygulamaya geçmemiş ve 2002'de kabul edilen bazı reformlar hala uygulamaya geçmemiştir.

İNSAN HAKLARINA SAYGI

Bölüm 1 Aşağıdakilere Maruz Kalmayacak Biçimde Bireyin Kişiliğine Saygı:

a. Yaşama Hakkının Keyfi ve Yasadışı İhlali

Bilinen hiçbir siyasi cinayet olmamıştır; bununla birlikte, güvenlik güçlerinin bir takım yasadışı cinayetler işlediği yolunda güvenilir bildirimler olmuştur. Polis, Jandarma ve askerler, özellikle güneydoğuda, iddiaya göre dur uyarısına uymadıkları için birkaç kişiyi öldürmüştür. İnsan Hakları Örgütü (İHÖ), güvenlik güçleri tarafından yıl boyunca, köy korucuları ve sınır devriyeleri tarafından vurulanlar da dahil olmak üzere 43 kişinin öldürüldüğünü tahmin etmektedir. Temmuz'da, Mardin'de askerler, iddiaya göre dur uyarısına uymadığı için Kazım Özgan'ı vumuş ve öldürmüştür. İHÖ, 2002 yılında güvenlik güçleri tarafından 33 kişinin öldürüldüğünü tahmin etmektedir.

Mahkemeler yasadışı olduğu iddia edilen cinayetlerin çoğunu soruşturmuştur; bununla birlikte, bu gibi davalardaki tutuklama ve kovuşturmaların sayısı olayların sayısı ile karşılaştırıldığında daha az olmuştur ve nadiren mahkumiyet kararı verilmiştir (bakınız Bölüm 1.d.).

İçişleri Bakanlığına göre, polis gözetiminde yıl boyunca ikisi kalp krizi ve biri intihar nedeniyle olmak üzere üç kişi ölmüştür.

İHÖ'ye ve basında çıkan haberlere göre, güvenlik güçleri tarafından işlendiği iddia edilen geçmişteki cinayetlerin davalarında devam etmekte olan 6 mahkeme, 36 aklama ve 13 mahkumiyetle sonuçlanarak yıl içerisinde sona ermiştir.

Nisan ayında, İstanbul'da bir mahkeme sendikacı Süleyman Yeter'in gözaltında ölüm davasında hüküm vermiştir. Mahkeme, bir polisi 4 yıl 2 ay hapis cezasına çarptırmış, bir başkasını aklamış ve duruşmalara katılmadan yargılanan üçüncü bir sanığın davasını ayırmıştır. Söz konusu hüküm yıl sonu itibarıyla temyiz edilmiştir.

Diyarbakır'da bir mahkeme, yasal izinle Uğrak Köyü'ndeki evlerine dönen zorunlu göçe tabi tutulmuş 3 kişinin (ZGTTK'ler) Eylül 2002'de öldürülmesiyle bağlantılı olarak tutuklanan 10 köy korucusunun davasına bakmaya devam etmiştir.

Yıl içerisinde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) yaşama hakkının yasadışı ihlalini içeren bir davada söz konusu ülke aleyhinde karar vermiştir.

Ekim ayı itibarıyla, kara mayını patlamaları güneydoğuda iki sivilin ölümüne yol açmıştır. Ek olarak, bir başka sivil sahipsiz bir el bombası yüzünden ölmüştür. Hem güvenlik güçleri hem de adını Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi (KADEK) olarak değiştiren ve Kasım ayında adını Kürdistan Halkın Kongresi (KHK) olarak değiştiren terörist bir örgüt olan Kürdistan İşçi Partisi (PKK) kara mayını kullanmıştır; söz konusu olaylardaki mayınlardan hangi tarafın sorumlu olduğunu doğrulamak mümkün olmamıştır.

Hükümet de, PKK/KADEK/KHK gibi güneydoğuda savaşmayanlara karşı insan hakları ihlallerinde bulunmaya devam etmiştir. Silahlı Kuvvetlere göre, silahlı çatışmalar sonucu yıl boyunca 12 sivil, 19 güvenlik gücü mensubu ve 71 terörist hayatını kaybetmiştir. Eylül ayında, PKK/KADEK tek yanlı olarak ilan ettiği ateşkese son verdiğini ilan etmiştir.

Kasım ayında, İstanbul'da iki ayrı arabalı bombalı intihar saldırısında 50 kişi ölmüş ve 750 kişi yaralanmıştır. Saldırıları iki sinagogu, Britanya Konsolosluğu'nu ve HSBC Bankası İstanbul merkezini hedef almıştır. Hükümet, failerin El Kaide'yle bağlantılı olduğunu ifade etmiştir.

Temmuz ayında, PKK/KADEK Tunceli İli'nde bir konvoya saldırmış ve il valisi ile iki askeri öldürmüştür.

b. Kaybolma

Siyasi nedenlerle kayıplara dair hiçbir bildirim olmamıştır.

2002 yılında Coşkun Doğan'ın kaybolmasıyla ya da 2001 yılında HADEP'li yetkililer Serdar Tanış ve Ebubekir Deniz'in kaybolmalarıyla ilgili herhangi bir gelişme olmamıştır.

Hükümet, bildirilen bazı kayıp olaylarını araştırmak ve açıklamak için çaba göstermeye devam etmiştir. İçişleri Bakanlığı, günde 24 saat açık olan Kayıp Kişileri Araştırma Bürosu'nu işletmiştir. Hükümet'e göre, terörist eylemler şüphesiyle yıl boyunca sekiz kişinin kaybolduğu bildirilmiştir. Yıl boyunca dört kayıp kişinin yeri saptanmıştır; üçü canlı, biri ölü olarak bulunmuştur.

c. İşkence ve Diğer Zalimce, İnsanlık Dışı ya da Onur Zedeleyici Muamele ya da Cezalandırma

Anayasa, bu tür eylemleri yasaklamaktadır; bununla birlikte, güvenlik güçlerinin bazı üyeleri işkence etmeye, dövmeye ve bunları yapmasa bile düzenli olarak kişilere hakaret etmeye devam etmişlerdir. Solcuların ve Kürtlerin haklarını savunan eylemcilerin işkenceye maruz kalması diğerlerine göre daha olasıdır. Hükümet'in zamanı planlanmamış yabancı denetim ekipleriyle işbirliğine gitmesine, art arda gelen hükümetlerin bu tür uygulamaya son verileceğini kamuoyu önünde taahhüt etmelerine ve bu soruna yönelik girişimlere rağmen, özellikle güneydoğuda olmak üzere yaygın işkence haberleri gelmeye devam etmiştir.

İHÖ, 2002'deki 965 sayısı ile karşılaştırıldığında, yıl boyunca İHÖ'nün 5 ulusal tedavi merkezine işkence kurbanları tarafından yaklaşık 920 güvenilir başvurunun yapıldığını tahmin etmektedir. Bu sayılar, işkence uygulanmasındaki eğilimleri mutlak anlamda yansıtmamıştır. Raporlar, önceki yıllardaki olaylardan kaynaklanan şikayetleri içermiştir. İnsan hakları savunucuları, ya misillemeden korktuklarından ya da şikayette bulunmanın bir işe yaramayacağına inandıklarından ötürü, işkenceye maruz kalanların yalnızca yüzde 5 ile yüzde 20'sinin başlarından geçenleri anlattığı, sorunun oldukça ciddi olduğu güneydoğuda yıl boyunca, göz altına alınan yüzlerce kişiye işkence edildiğini iddia etmişlerdir.

Haziran ayında, İstanbul DEHAP Kadın Kolları üyesi, Gülbahar Gündüz, kendilerini polis memuru olarak tanıtan dört kişi tarafından kendisine işkence edildiğini ve tecavüze uğradığını söylemiştir. Söz konusu dava yıl sonunda soruşturulmaktaydı. Nisan ayında, İstanbul'da, Ruhşel Demirbaş, Uğur Atılğan ve Şenol Budak savaş karşıtı afişler astıkları için göz altına alındıktan sonra polisin, kendilerini dövdüğünü, uykusuz bıraktığını ve defalarca ölümlü tehdit ettiğini iddia ettikleri bir basın toplantısı düzenlemişlerdir.

İnsan hakları gözlemcileri, göz altı sürelerinin kısaltılmasından dolayı, güvenlik memurlarının, defalarca tokatlama; soğuğa maruz bırakma; soyma ve göz bağlama; yiyecek ve uykudan mahrum bırakma; göz

altına alınanları ya da aile üyelerini tehdit etme; kafaya su damlatma; testislerin sıkılması; ve aşağılamanın dahil olduğu fiziksel iz bırakmayan işkence yöntemlerini çoklukla kullandıklarını söylemişlerdir. Geçtiğimiz yıllar içerisinde, elektrik şoku, hortumla yüksek basınçlı soğuk su verme, ayak tabanlarına (falaka) ve cinsel organlara vurma, kollardan asma ve yakma gibi yöntemlerde önemli bir azalma olduğunu bildirmişlerdir. İnsan Hakları Derneği (İHD), göz altına alınan kadınların zaman zaman tecavüze, vajinal ve anal yoldan copla tecavüze ve cinsel tacize maruz kaldıklarını bildirmiştir.

Göz altına alınan kadınlar zaman zaman cinsel aşağılamalara ve daha az sıklıkta da olsa, daha şiddetli cinsel işkence biçimlerine maruz kalmışlardır. Göz altına alınan kadınlar, erkek görevliler önünde soyunmaya zorlandıktan sonra zaman zaman vücutlarına dokunulmuş, hakaret edilmiş ve tecavüzle tehdit edilmişlerdir.

İnsan hakları avukatları ve işkence kurbanlarını tedavi eden doktorlar, işkencelerin, genellikle göz altına alınanlar mahkemeye çıkarılmadan önce polis ya da Jandarma gözetimindeyken meydana geldiğini söylemişlerdir. Göz altına alan yetkili şüpheliyi sorguya çekmekten sorumlu olduğundan, yetkililer zaman zaman göz altına almayı gerekçelendirecek bir itiraf elde etmek için işkenceye başvurmuşlardır. Bir örnekte, Avrupa Roma Haklar Merkezi, Şubat ayında, polis in Edirne’de bir cüzdandan çaldığından şüphelenilen 14 yaşında bir Roman erkek çocuğunu dövdüğünü ve elektrik şoklarıyla işkence ettiğini bildirmiştir (bakınız Bölüm 5).

Yasa, işkenceyle elde edilen kanıtların mahkemede kullanılmasını yasaklamasına rağmen, savcılar uygulamada göz altına alınan kişilerin işkence iddialarını nadiren takip etmişlerdir. Savcılar bu tür iddiaları takip ettikleri zaman göz altına alınan kişinin duruşması, işkence duruşmasının başlamasından önce çoğu kez başlamış ve bazen de tamamlanmıştır. Adi suçlardan göz altına alınanlara (ki bunlar zaman zaman bir itiraf verene kadar dövülmüşlerdir) ve “siyasi” suçlardan göz altına alınanlara yapılan muamelenin farklı olduğu iddia edilmiştir. Gözlemciler, güvenlik görevlilerinin siyasi nedenlerle göz altına alınanlara, onları korkutup sindirmek ve belirli siyasi görüşlere sahip kişilere uyarı göndermek amacıyla işkence ettiklerini söylemişlerdir.

Kamuda çalışan doktorlar göz altına alınan kişilerin bütün tıbbi muayenelerini yapmışlardır. Muayeneler bir kez göz altı sırasında ve ikinci bir kez de ya mahkemeye vermeden ya da salıvermeden önce yapılmıştır; bununla birlikte muayeneler genellikle kısa ve gayri resmi olmuştur. Adli Tıp Uzmanları Birliği’ne göre, ülkedeki 80.000 doktordan yalnızca yaklaşık 250’si adli tıp uzmanıdır ve göz altına alınanların çoğu, genel pratisyenler ve işkence belirtilerini tespit etmede yeterli olmayan uzmanlar tarafından muayene edilmişlerdir. Önceden göz altına alınanlardan bazıları doktorlar tarafından usüle uygun bir şekilde muayene edilmediklerini ve yetkililerin ikinci bir muayene taleplerini geri çevirdiklerini ileri sürmüşlerdir.

Geçmiş yıllardan farklı olarak, Türk Tabipler Birliği doktorların, işkenceyi rapor ettiği için taciz edildiği, suçlandığı ve yeniden atandığı bir olayı kaydetmemiştir. Bununla birlikte, Haziran ayında, İzmir polisi işkencelerin gizli belirtilerinin tespiti için doktorların eğitildiği bir Tabipler Birliği eğitim seminerine baskın düzenlemiştir. Birliğe göre, polis, katılımcılara soruşturulacaklarını söylemiş ama Vali soruşturmayı iptal etmiştir.

Eylül ayında, Meclis İnsan Hakları Komisyonu, İzmir’deki doktorların göz altına alınan kişileri muayene etmeden işkence görmemiş olduklarına dair raporlar imzaladıklarını rapor etmiştir. Komite, bazı vakalarda, göz altına alınan söz konusu kişilerin, sonradan bir hastaneye götürüldüğünü ve doktorların işkence belirtilerini rapor ettiklerini ifade etmiştir.

Adalet Bakanlığı’nın çıkardığı bir yönetmelik, güvenlik gerekçeleriyle doktor ya da şüphelinin, polisin bulunmasını talep ettikleri vakalar dışında, şüphelilerin muayenesi sırasında doktor-hasta mahremiyetini zorunlu kılmaktadır. Bununla birlikte, Adli Tıp Uzmanları Birliği, geçmiş yıllara oranla daha az sıklıkta olsa da, güvenlik güçlerinin yapılan itirazlara rağmen odada kaldıklarını bildirmiştir. Tabipler Birliği ve insan hakları gözlemcilerine göre, güvenlik görevlisinin varlığı, doktorların göz altına alınan kişileri muayene etmekten kaçınmalarına, üstünkörü bir şekilde muayene etmelerine ve bulguları rapor etmemelerine ya da fiziksel bulguları rapor edip işkencenin olduğuna dair akla uygun tıbbi çıkarımlarda bulunmalarına yol

açabilir. Ekim ayında, Danıştay göz altına alınan kişilerin tıbbi muayene raporlarının bir kopyasının polis yetkililerine gönderilmesini gerektiren bir hükmü yürürlükten kaldırmıştır.

Yasa, işkenceyi gizlemek amacıyla raporları değiştiren tıbbi personel, bu tür raporları bilerek kullanan kişiler ve doktorları bu tür raporları hazırlamaya zorlayan kişiler için ağır hapis hükümlerinin ve cezalarının uygulanmasını emreder. En ağır cezalar para karşılığında sahte raporlar hazırlayan doktorlar içindir. Uygulamada, bu yasaların ihlali nedeniyle çok az sayıda kovuşturma yapılmıştır. Tabipler Birliği, sahte raporlar hazırlayan doktorlara para cezası verme ve lisanslarını altı aya kadar olmak üzere geçici olarak iptal etme yetkisine sahiptir. Bununla birlikte, Birlik yetkilileri, doktorların çoğunun kısmen de olsa, onları yaptırımlardan koruyan Hükümet adına çalıştıkları için bu yaptırımları uygulayamadıklarını söylemişlerdir.

Güvenlik güçleri hakkında, işkence ve diğer kötü muamelelerden dolayı nadiren soruşturma, kovuşturma ve cezalandırma yapılmıştır ve suçlanan görevliler sıklıkla yıllarca sürebilen askıya alınmış kararlar nedeniyle görevlerinde kalmıştır.

Başbakanlık'ın çıkardığı bir yönerge savcılarının işkence ve diğer kötü muameleleri tespit etmek amacıyla göz altı merkezlerine zamanı planlanmamış teftişler yapmalarını ve teftiş sonuçlarını Başbakan'a rapor etmelerini zorunlu kılmaktadır. İçişleri Bakanlığı'nın bu tür teftişlerden binlercesinin yapıldığını bildirmesine rağmen insan hakları savunucuları ve bazı savcılar bu teftişleri üstünkörü bir şekilde yapılmış ve polise karşı suçlama yapılmasına yol açmaktan uzak olarak değerlendirmiştir.

Ekim ayı sonu itibarıyla, yetkililer polise karşı işkence suçlamalarını içeren 8 davada ve kötü muamele suçlamalarını içeren 107 davada hukuki işlemleri başlatmışlardır. Mahkemeler, bunların arasından, bir davada mahkumiyet ve iki davada aklama kararı vermişlerdir. Yetkililer 64 davayı düşürmüş ve 48 davaya bakmaya devam etmişlerdir.

Yıl boyunca, 93 polis memuru, işkence ve kötü muamele nedeniyle, kısa süreli görevden uzaklaştırmalar gibi idari cezalar almışlardır.

Eylül ayında, İçişleri Bakanlığı'nın bir komisyonu, Adil Serdar Saçan'ın İstanbul Güvenlik Müdürlüğü'nün Organize Suçlar Dairesi'nin amiri olarak görevine, iddialara göre işkence kurbanları tarafından kendisi hakkında yöneltilen şikayetler nedeniyle, son vermiştir.

Nisan ayında, bir temyiz mahkemesi, Manisa Ceza Mahkemesi'nin 10 polis memuru hakkında işkence nedeniyle verdiği 2002 Ekim ayı tarihli hükmü oybirliğiyle onaylamıştır. Temmuz ayı itibarıyla, polis memurlarının tümü yetkililere teslim olmuşlardır. Polis memurları, 60 ay ila 130 ay arasında değişen hapis cezalarına mahkum edilmişlerdir; hükümlülerin cezalarının bir kısmını çektikleri Kovuşturma Yasası uyarınca, 24 ay ila 52 ay hapisteye kalmaları beklenmiştir. Çok dikkat çeken bu dava, 1996 yılında polis gözetimindeyken işkence edilen 16 genci kapsamıştır.

Yıl içerisinde, göz altına alınan, solcu gazete "Atılım"ın muhabirlerinin de arasında olduğu dokuz kişiye 1996 yılında işkence edilmesi nedeniyle hakkında hüküm verilen beş polis memurunun davası herhangi bir karar verilmeden kapanmıştır. Bu dava, temyize başvurulduğu sırada, zaman aşımına uğramıştır.

Polis gözetimi altındayken 1991 yılında Ankara'da ölen Birtan Altınbaş'ın gözaltında ölümü nedeniyle suçlanan 10 polis memurunun davasında duruşma devam etmiştir. Duruşma, mahkemenin davalılardan bazılarının yerini tespit edememesi nedeniyle oluşan ertelemeleri de içeren prosedür uyarınca defalarca yapılan ertelemelere maruz kalmıştır. Suçlamalar için zaman aşımına uğrama tarihi 2006 yılı Şubat ayıdır, ki bu tarihte herhangi bir hüküm verilmediği takdirde dava düşürülecektir.

Yıl içerisinde, AİHM işkenceyi içeren bir davada ve insanlık dışı ve onur zedeleyici muameleyi içeren sekiz davada söz konusu ülke aleyhine karar vermiştir.

Polis, göstericileri taciz etmiş, dövmüş ve onlara hakaret etmiştir (bakınız bölüm 2.b.).

PKK/KADEK/KHK ile olan çatışma nedeniyle Hükümet, çoğu güneydoğu bölgesinde olmak üzere, 60.000 kişilik bir savunma gücünü organize etmeye, silahlandırmaya ve ücretlendirmeye devam etmiştir. Köy korucuları olarak bilinen bu güç, güvenlik güçlerinin en az disipline sahip bölümü olarak tanınmıştır ve uyuşturucu ticareti, tecavüz, yolsuzluk, hırsızlık ve insan hakları ihlalleri nedeniyle tekrar tekrar suçlanmaya devam etmiştir. Yetersiz bakım ve verilen ödünler bu soruna katkıda bulunmuştur ve iddiaya göre bazı olaylarda Jandarma köy korucularını kovuşturmaya uğramaktan korumuştur. Köy korucularına ek olarak, Jandarma ve polis "özel timleri" ihlallerden en çok sorumlu olanlar olarak görülmüştür. DEHAP yetkilileri, Temmuz ayında Van İli'nin Başkale ilçesinde güvenlik güçlerinin, öldürülmüş iki PKK/KADEK/KHK militanının cesetlerini halka teşhir ettiklerini iddia etmişlerdir. Bununla birlikte, PKK/KADEK/KHK'ye karşı yapılan operasyonlarda güvenlik güçlerinin ciddi suistimallerine dair güvenilir iddiaların tekrarlanma oranı düşük olmuştur.

Hapishane koşulları yetersiz kalmıştır. Cezai kurumların yetersiz finansal yapısı ve kötü yönetimi sorun olarak kalmaya devam etmiştir. İHÖ, Hükümet'in hapishane yiyecekleri için sağladığı finansmanın yetersiz olduğunu ve bunun düşük kaliteli öğünlere yol açtığını ileri sürmüştür. İHÖ'ye göre, hapishane dükkanlarında satılan yiyecekler mahkumların çoğu için çok pahalıdır ve içilebilir su eksikliği olmuştur.

Hapishane gardiyanlarının gözetim altındaki çocukları dövüklerine dair bildirimler olmuştur. Eylül ayında, meclis İnsan Hakları Komisyonu, Komite üyelerinin Aydın Hapishanesi'ndeki çocuklar koğuşundaki koşulları teftiş ettiklerini ve bütün çocuklarda görünür yaralara rastladıklarını ve birçoğunun işkence gördüklerini iddia ettiklerini bildirmiştir. Hücre cezası alan bir çocuk Komite'ye, koğuştaki bazı çocuklar diğerlerine tecavüz ettikleri için hücre cezası talebinde bulunduğunu söylemiştir.

Yıl sonu itibariyle, mahkumlara kötü muamele ve resmi usullere aykırı davranmakla 2002 Aralık ayında haklarında dava açılan Bakırköy Kadın ve Çocuk Hapishanesi'nin 38 çalışanının davasında herhangi bir mahkeme kararı verilmemiştir.

Hükümet, bazı bölgelerdeki yetersizliklere rağmen hapishanelerde doktorların, dişçilerin, psikologların ve öğretmenlerin görev yaptığını ileri sürmüştür. Tabipler Birliği'ne göre, doktorlar yetersiz kalmıştır ve psikologlar da yalnızca en büyük hapishanelerde görev yapmıştır. Bazı mahkumlar ciddi hastalıklar için yeterli tıbbi tedavi taleplerinin geri çevrildiğini iddia etmişlerdir.

Yüksek güvenli F tipi cezaevlerindeki mahkumların haftada 5 saate kadar olmak üzere 10'ar kişilik gruplar halinde biraraya gelmelerine izin verilmiştir. Buna ek olarak, topluluk aktivitelerine katılma imkanı bulmuşlardır. İHÖ'ye göre, Ekim ayı itibariyle, bir mahkum F-tipi cezaevlerini protesto amacıyla açlık grevine devam etmiştir. Hükümet, Cumhurbaşkanı'nın açlık grevi yapan 172 mahkumu affettiğini bildirmiştir. İHÖ'ye göre, yıl içerisinde açlık grevine giden iki mahkum hayatını kaybetmiştir ve böylelikle açlık grevlerinin başladığı 2000 yılından bu yana ölenlerin sayısı 107'ye çıkmıştır. Hükümet, terörist grupların daha zayıf üyelerini açlık grevlerine gitmeye zorladığını ve açlık grevini bırakmak isteyenlerin aile üyelerini tehdit ettiğini iddia etmiştir.

İnsan hakları eylemcileri ve cezaevinde bulunan PKK lideri Abdullah Öcalan'ın avukatları, Hükümet'e, Öcalan'ın Marmara Denizi'ndeki İmralı Adası'nda bulunan hücresinden anakaradaki bir cezaevine nakli konusunda çağrıda bulunmuştur. Öcalan'ın yalıtılmış halde tutulduğunu iddia etmişler ve ayrıca sağlık sorunları bulunduğunu söylemişlerdir. Akrabaları ve avukatları Öcalan'ı 2002 Kasım ayından Mart ayına kadar 15 hafta süreyle ziyaret edememişlerdir; Hükümet fırtınalı havanın ziyaretçileri adaya getirip götürün geminin karaya oturmasına yol açtığını söylemiştir. AİHM, Şubat ayında, Öcalan'ın cezaevi koşullarının yasalara aykırı olmadığına karar vermiştir.

2001 Aralık ayı açlık grevi sırasında Bayrampaşa Cezaevi'nde görev yapmakta olan 1.615 kişiye karşı olan duruşma yıl sonu itibariyle devam etmiştir. 167 mahkumun ilgili davası da yıl sonu itibariyle devam etmekteydi.

İnsan hakları gözlemcileri, herhangi bir verili zamanda, cezaevinde bulunanların en az dörtte birinin duruşmalarını ya da duruşmalarının sonuçlarını beklemekte olduklarını tahmin etmiştir. Kadın ve erkekler ayrı tutulmuşlardır. Çocuklar için ayrı binaların varlığına rağmen bazen çocuklar ve yetişkinler karşılıklı

olarak girip çıkılabilen bitişik koğuşlarda tutulmuşlardır. Hükümet'e göre, gözaltına alınanlar ve hükümlüler ya ayrı binalarda ya da aynı binanın değişik bölümlerinde tutulmuşlardır.

Adalet Bakanlığı, Cezaevleri Genel Müdürlüğü ve meclis İnsan Hakları Komisyonu düzenli olarak cezaevlerini teftiş etmiş ve raporlar yayımlamıştır. Ayrıca, Cezaevi Denetleme Kurulları–doktor ve avukatlar gibi hükümete bağlı olmayan uzmanlardan oluşan beş kişilik ziyaret komiteleri- teftişler gerçekleştirmiştir. 130 kurul 522 ziyaret gerçekleştirmiş, 1.638 rapor hazırlamış ve iyileştirmeler için Adalet Bakanlığı'na 3.664 tavsiyede bulunmuştur. Hükümet, bu tavsiyelerden bazıları uyarınca harekete geçtiğini ama aşırı kalabalık ve aktiviteler için kaynak yetersizliği gibi konularla ilgili olan diğer tavsiyelere cevap vermekte mali kaynak sıkıntısı çektiğini bildirmiştir. Yıl boyunca, 140 uzman cezaevi yargıcı hapisane koşulları ve hükümlerle ilgili 11.923 dilekçe almıştır; 3.659 dilekçeyi kabul etmiş, 319 dilekçeyi kısmen kabul etmiş ve 7.945 dilekçeyi reddetmiştir.

İnsan hakları grupları Hükümet'in Denetleme Kurulu temsilcileri seçimini eleştirmiştir. Tabipler Birliği yetkilileri, Hükümet'in Kurul üyeliği konusunda kendilerine danışmadığını ve gruplar için yalnızca hükümete bağlı çalışan doktorları seçtiğini söylemiştir. Adli Tıp Uzmanları Birliği, Kurullar'da yalnızca iki adli tıp uzmanının görev yaptığını bildirmiştir. Bazı baro birlikleri de tercih ettikleri adayların seçilmediğini söylemişlerdir.

Hükümet, İşkence ve İnsanlık Dışı ya da Onur Zedeleyici Muamele ve Cezaların Önlenmesi için Avrupa Komitesi (CPT) gibi uluslararası örgütlerin temsilcilerinin cezaevi ziyaretlerine izin vermiştir; CPT, Şubat ve Eylül ayarında ziyaretlerde bulunmuş ve Hükümet ile devam etmekte olan konsültasyonlar gerçekleştirmiştir. CPT tarafından yapılan cezaevi ziyareti talepleri rutin bir şekilde kabul edilmiştir; bununla birlikte, yerel sivil toplum örgütlerinin (STÖ'ler) cezaevlerine girmesine izin verilmemiştir.

d. Keyfi Gözaltı, Tutuklama ya da Sürgün

Yasa, keyfi gözaltı ve tutuklamayı yasaklamaktadır; bununla birlikte, Hükümet, uygulamada bu yasakları her zaman gözetmemiştir. Yıl boyunca, cezaevi koşullarını protesto edenler de dahil olmak üzere polis, rutin bir şekilde göstericileri tutuklamıştır (bakınız Bölüm 2.b.) Polis Kürt taraftarı , yasal bir parti olan DEHAP'ın düzinelerce üyesini birçok defa tutuklamıştır (bakınız Bölüm 3). Polis, insan hakları örgütlerinin üyelerini ve denetçilerini tutuklamaya ve taciz etmeye devam etmiştir (bakınız Bölüm 4). Hükümet, özellikle güneydoğuda, Hizbullah'la bağlantılı olma şüphesiyle insanları tutuklamaya devam etmiştir.

İçişleri Bakanlığı kontrolü altındaki Ulusal Türk Polis Teşkilatı (UTPT), geniş kentsel bölgelerdeki güvenlikten sorumludur. İçişleri Bakanlığı ve Silahlı Kuvvetlerin müşterek kontrolündeki paramiliter güçler olan Jandarma, kırsal alanların güvenliğini sağlamaktan sorumludur. Kaçakçılığın yaygın olduğu bazı sınır bölgelerinden Jandarma sorumlu olmasına rağmen bütün sınır kontrolünden Silahlı Kuvvetler sorumludur. Poliste yolsuzluk olduğuna dair bazı iddialar vardır.

Polis ve diğer güvenlik görevlilerine adam öldürme ve işkence için verilen mahkumiyetlerin azlığı ve hafif cezalar bu tür suçların cezasız kalacağına dair inancı güçlendirmeye devam etmiştir. Yıl boyunca, yetkililer işkenceyle suçlanan 39 Jandarma personeli hakkında soruşturma açmıştır. Soruşturmalar yıl sonu itibarıyla devam etmiştir. Mahkemeler, iddiaya göre güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirilen yasaya aykırı adam öldürmelerin çoğunu soruşturmasına rağmen nadiren hüküm ve cezalar verilmiştir. Cezalar, tebliğ edildiklerinde, genellikle çok düşük olmuştur; para cezaları yüksek enflasyon oranına ayak uyduramamıştır ve hükümler zaman zaman ertelenmiştir.

Yasal, idari ve bürokratik zorluklar kovuşturmaları engellemiştir ve işkence hükümlerinin düşük sayıda kalmasına etki etmiştir. Ocak ayında, Meclis, savcılarının yerel hükümet yetkililerinden izin almadan işkence şüphesi bulunan polis ve Jandarma görevlilerini soruşturmalarına olanak sağlayan mevzuatı onaylayarak bu tür kovuşturmanın önündeki yasal bir engeli ortadan kaldırmıştır. Bununla birlikte, buna ek olarak adli cinayetler ve kayıplar gibi diğer suçları soruşturmak için hâlâ bu tür izinler gerekli olmuştur.

Ayrıca, Meclis yargıçların işkence davalarında hükümleri ertelemelerini ya da hapis cezalarını para cezalarına çevirmelerini yasaklayan ve işkence davaları için zaman aşımı süresini uzatan yasayı

onaylamıştır. Temmuz ayında, Meclis işkence davalarının yaz tatili sırasında da devam etmesini zorunlu kılan bir yasayı kabul etmiştir.

TPT ve Jandarma, anti-terörizmi de içeren bir takım alanlarda etkili olmuştur ve özel eğitim almıştır. Hem polis hem de Jandarma insan hakları eğitimi almıştır.

Silahlı Kuvvetler, yıl boyunca görevlileri ve resmi kıdemli olmayan görevlileri için insan hakları eğitimine önem vermiştir. Kıdemli olmayan polis memurları iki yıllık bir eğitim almışlardır. Polis ve Jandarma da insan hakları eğitimi almıştır. Nisan ayında Hükümet, Jandarma ile ilgili şikayetleri almak için Jandarma İnsan Hakları İhlalleri Soruşturma ve Değerlendirme şubesini açmıştır.

Hükümet'in On Yıllık İnsan Hakları Eğitimi Komitesi, insan hakları sorunları hakkında kamu görevlilerini ve diğer görevlileri eğitmek için yerel seminerler düzenlemiştir. Yerel baro birlikleri ve AB birçok ilde ve Ankara'da bulunan merkezlerde polis, yargıçlar ve savcılarla birlikte AB insan hakları standartları üzerinde yoğunlaşan eğitim seminerleri düzenlemiştir.

Bir kişinin gözaltına alınabilmesi için, polisin şüphelileri suçun işlendiği sırada yakaladığı durumlar hariç, savcının gözaltı emri vermesi gereklidir. Bireysel adi suçlar işlemekle suçlanan kişiler için maksimum gözaltı süresi 24 saat olmuştur. Müşterek adi suçlar işlemekle suçlanan kişiler 48 saat süreyle tutulabilmişlerdir.

Ceza Kanunu uyarınca, gözaltına alınan kişiler bir avukata anında erişim hakkına ve bir avukatla herhangi bir zamanda buluşma ve görüşme hakkına sahiptir. Ocak ayında kabul edilen yasal reformlar uyarınca, bu haklar, devlet güvenliğini ilgilendiren davalardaki davalılar için de eşit bir biçimde geçerlidir. Uygulamada, yetkililer bu hükümlere her zaman riayet etmemişlerdir ve gözaltına alınan kişilerin çoğu, ya bu haklardan haberdar olmadıkları ya da yetkilileri kendilerine düşman etmekten korktukları için bu hakları kullanmamışlardır. Gözaltına alınan bir kişi, savcı tarafından resmen suçlandığı zaman, bir yargıç tarafından mahkemeye verilir ve bir avukat tutmasına izin verilir. Mahkemeye çıkarıldıktan sonra suçlanan kişiyi yargıç, kefalet gibi uygun bir güvencenin alınmasından sonra serbest bırakabilir ya da mahkeme yargılanmaktan kaçması veya delili yoketmesinin olası olduğuna karar vermiş ise tutuklanmasına karar verebilir.

Özel avukatlar ve insan hakları denetçileri, özellikle avukata erişim olmak üzere bu düzenlemelerin adil olmayan uygulamalarını bildirmişlerdir. Eylül ayında, meclis İnsan Hakları Komisyonu, polisin İzmir'de, gözaltına alınan kişilerin bir avukatla görüşme hakkını engellediğini bildiren bir soruşturmanın sonuçlarını yayımlamıştır. Komite, polisin İzmir'deki üç gözaltı merkezinde, gözaltına alınan kişileri, ücretsiz olarak bir avukata erişim hakları konusunda bilgilendirmediğini ve hatta polisin bir avukat talep etmek için gerekli telefon numarasını bilmediğini bildirmiştir. Komite, merkezlerde gözaltına alındığı kaydedilen 126 kişinin avukat haklarından vazgeçmiş olduklarını belirtmiştir. İHD'ye ve birkaç yerel baro birliğine göre, gözaltına alınan kişilerin yalnızca yaklaşık yüzde 5'i avukatlarla görüşmüştür. İHD, polisin gözaltına alınan kişilerden avukat talep edenleri, bazen onlara gözaltındayken avukat talep ettikleri takdirde mahkemenin onların suçlu olduğunu varsayacağını söyleyerek, korkutup sindirdiğini iddia etmiştir. Polisin gözaltına alınan kişileri avukat talep etme hakları konusunda bilgilendirip bilgilendirmediğini doğrulayacak herhangi bir prosedür ya da bilgilendirmenin olmadığı durumlarda herhangi bir ceza öngörülmemiştir. Polisin gözaltına alınan kişileri hakları konusunda bilgilendirmemesi duruşma sürecini etkilememiştir.

Gözaltına alma ve tutuklama prosedürleriyle ilgili düzenlemeler, yetkililerin tutuklamadan sonra yakınların mümkün olduğu kadar erken bilgilendirilmesini gerektirmektedir ve yetkililer genellikle bu gerekliliği gözetmişlerdir. İnsan hakları gözlemcileri başkalarıyla görüşülmesine izin verilmeyen gözaltı uygulamalarında önemli bir düşüş olduğunu bildirmişlerdir ve bu tür uygulamanın artık yaygın olmadığını söylemişlerdir.

Hükümet'e göre, polis ve Jandarma Ocak ve Ekim ayları arasında 223.000 kişiyi gözaltına almıştır.

Duruşma öncesi gözaltı süresinin uzunluğu bir sorun olmuştur. Anayasa, gözaltına alınan kişilerin hızlı bir şekilde mahkemeye çıkarılma ve yargılanma hakkını açıkça belirtmesine rağmen yargıçlar, bazı

şüphelilerin belirsiz bir biçimde, bazen yıllarca tutukluluk halinin devamına karar vermişlerdir. Bu tür birçok dava şiddet içeren suçları işlediği iddia edilen kişileri kapsamaktadır, ama genellikle DGM'lerde olmak üzere, şiddet içermeyen siyasi suçları işlediği iddia edilen kişilerin, duruşmalarının sonuçlanmasına kadar gözetim altında tutulduğu davalar olmuştur. İHÖ'ye göre, bir trafik kazası sonucu felç olmasına rağmen Hüseyin Yıldırım, duruşması süresince yıl boyunca tutuklu olarak kalmıştır. İHÖ, Yıldırım'ın konuşma faaliyetleri nedeniyle 2001 yılında tutuklandığını ve "anayasal düzeni değiştirmeye çalışmak"la suçlandığını bildirmiştir.

30 Kasım itibarıyla, 31.756 gözaltı ve 31.244 hükümlü olmak üzere, 63.000 kişi cezaevlerinde tutulmuştur. Gözaltına alınan kişiler, ilk soruşturma süresi boyunca 6 aya kadar olmak üzere tutulabilmiştir. Bir dava açıldığı takdirde duruşma öncesi gözaltı süresi 2 yıla kadar olmak üzere uzatılabilmektedir. Gözaltına alınan kişi maksimum 7 yıldan fazla ceza gerektiren bir suç işlemekle suçlandığı takdirde mahkeme gözaltı süresini daha da uzatabilmiştir.

Anti-Terör yasası uyarınca bireysel suçlar nedeniyle gözaltına alınan kişiler 48 saatlik bir süre içerisinde yargıç önüne getirilmek zorundadır. Müşterek, siyasi ve komplo içerir bir yapıya sahip suçları işlemekle suçlananlar savcının takdir hakkıyla başlangıç olarak 4 günlük ve yargıcın izniyle -ki bu hemen her zaman elde edilebilmektedir- 7 günlük bir dönem için gözaltına alınabilmiştir.

Uluslararası İnsani Yardım Kuruluşları'nın Adalet Bakanlığı'ndan izin alabildikleri takdirde "siyasi" tutuklulara erişimlerine izin verilmiştir. İyi bir erişime sahip olan CPT haricinde, uygulamada bu tür izinler çok az verilmiştir.

Yıl boyunca, AİHM yasalara aykırı tutuklama ve gözaltını içeren dokuz davada söz konusu ülke aleyhine karar vermiştir.

Anayasa zorunlu sürgünü yasaklar ve Hükümet böyle bir uygulamada bulunmamıştır. Yıl boyunca hiçbir yeni sürgün atama olayı olmamıştır.

e. Kamuya Açık Adil Bir Mahkemede Yargılanma Hakkının Reddi

Anayasa yargısının bağımsızlığını temin eder ve genel mahkemeler deklare edilmiş bir bağımsızlık politikası uyarınca hareket eder; bununla birlikte, yargı zaman zaman dış etkilere maruz kalmıştır. Yargıda yolsuzluk olduğuna dair bazı iddialar vardır.

Anayasa, Hükümet'in yargılama erkinin uygulanmasını ilgilendiren emirler ve tavsiyeler yayınlamasını yasaklar; bununla birlikte, Hükümet ve sivil hükümet liderleri ve kıdemli askeri subaylardan oluşan bir danışma organı olan Milli Güvenlik Kurulu, yargıya verilen genel direktifler olarak yorumlanabilecek, Devlet'e olan tehditlerle ilgili bildiri ve yönergeleri düzenli aralıklarla yayınlamışlardır. Cumhurbaşkanı tarafından atanmış olan ve Adalet Bakanı (başkan olarak) ile bir vekili içeren yedi üyeli Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, yüksek mahkemeler için hakim ve savcılar seçmiş ve daha alt seviyedeki mahkemelerdekilerin gözetiminden sorumlu olmuştur. Bu kurulun kararları yeniden incelenmeye tabi tutulmamıştır. Adalet Bakanı Hükümet'in yürütmeye ilişkin bölümünün parçası olduğu için, Yüksek Kurul'un oluşum yapısı yargının bağımsızlığını sınırlandırdığı gerekçesiyle yaygın bir biçimde eleştirilmiştir. Yüksek Kurul, Anayasa'nın memuriyet süresi ve şartlarını garanti etmesine rağmen atamalar, transferler, yükseltmeler, kınamalar ve diğer mekanizmalar yoluyla hakim ve savcılarının memuriyette ilerleme yollarını kontrol etmiştir.

Yargı sistemi genel mahkemelerden, askeri mahkemelerden, DGM'lerden ve ülkenin en yüksek mahkemesi olan Anayasa Mahkemesi'nden oluşmaktadır. Yargıtay, DGM'lerden gelen başvurular da dahil olmak üzere suç davaları için yapılan başvurulara da bakmıştır. Danıştay, idari davaların ya da hükümet kurumları arasındaki davaların da başvurularına bakmıştır. Davaların çoğu sivil, idari ve suç mahkemelerini içeren genel mahkemelerde açılmıştır. Haziran'da Meclis 18 yaşın altındaki çocukların çocuk mahkemelerinde yargılanmasını gerektiren bir yasayı kabul etmiştir; önceden yalnızca 15 yaşın altındaki çocuklar çocuk mahkemelerinde yargılanıyordu.

Anayasa Mahkemesi yasaları, mahkeme kararlarını ve meclis prosedürüyle ilgili kuralları anayasaya uygunluk açısından incelemiştir ve siyasal partilerin kapatılmasını da içeren davalara bakmıştır. Suçlandığı takdirde bakanlar ve başbakanlar da Anayasa Mahkemesi'nde yargılanabilmiştir. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi, olağanüstü halde, sıkıyönetimde, savaş zamanında ve diğer durumlarda Meclis'in yetkilendirmesi uyarınca "kanun gereği olarak verilen kararları" değerlendirmeye alamamıştır.

Askeri mahkemeler, kendi istinaf sistemleriyle, Silahlı Kuvvetler'in üyeleri için geçerli olan askeri yasaları içeren davalara bakmıştır. Haziran ayında kabul edilen yasalardaki reformlar uyarınca askeri mahkemeler, barış zamanında Silahlı Kuvvetleri'in onurunu zedelemek ya da zorunlu askerlik yasasını çiğnemekle suçlanan sivilleri artık yargılayamamıştır.

DGM'ler üç hakim ve bir başsavcı ve bunlara ek olarak bir yedek hakim ve yardımcı savcılardan oluşan heyetlerinden teşkil olmuştur. DGM'ler sekiz şehirde bulunmuş ve terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı, yasadışı örgütlere üyelik ve "Devlet'in bölünmez bütünlüğünü bozmaya çalışmak" gibi kanunca yasaklanmış düşünceleri savunmak ya da yılmaya çalışmak gibi suçları işlemekle suçlanan davalıları yargılamıştır. Bu mahkemeler kapalı oturumlar düzenleyebilmiş ve avukatın bulunmadığı polis sorgularında elde edilen ifadeleri kabul edebilmiştir. DGM hükümleri için yalnızca Yargıtay'ın devlete karşı işlenmiş suçlarla ilgilenen uzmanlaşmış bir birimine temyiz başvurusu yapılabilir. Yıl içerisinde, DGM'ler temel olarak Anti-Terör Yasası ve suç kanununun ifade özgürlüğüyle ilgili bölümlerini ilgilendiren davalarla uğraşmışlardır. İnsan hakları gözlemcileri, DGM'lerin çoğu kez Hükümet'i eleştirenleri susturma politik amacına hizmet ettiğinin kanıtı olarak siyasi İslamcı hareketin liderleri, Kürt sorunu ile ilgili siyasi liderler ve askerinin ya da Hükümet'in uygulamalarını eleştiren kişiler hakkındaki kovuşturmaları göstermektedirler.

Yasa, savcılara sorgu sırasında polisi idare etmeleri için geniş yetkiler tanımaktadır. Savcılar bunları yapabilmek için kısıtlı kaynaklara sahip olmalarından şikayet etmişler ve soruşturma ve kanıt toplamaya yardım etmesi için "yargı polisi" istemişlerdir. İnsan hakları gözlemcileri ve Adalet Bakanlığı yetkilileri sorunun polisin mahkemelere değil de İçişleri Bakanlığı'na rapor vermesinden kaynaklanmış olabileceğine işaret etmişlerdir. Savcılar ayrıca hangi yasanın çiğnendiğinin belirlenmesinden ve mahkemeye kanıtları nesnel bir biçimde sunmaktan sorumlu olmuşlardır.

Savunma avukatları savcılarla eşit statüye sahip olmamışlardır. DGM'lerde ve ağır ceza mahkemelerinde savcılar hakimlerin yanında otururken savunma avukatları ayrı oturmuştur. Bilgisayarlı mahkemelerde savcılara bilgisayar verilmiş ve oturum tutanaklarına erişimleri sağlanmıştır; savunma avukatlarına bilgisayara erişim olanağı verilmemiştir. Hakimler ve savcılar aynı lojmanlarda ikamet etmişlerdir ve bazı savunma avukatları hakimler ve savcılar arasındaki toplumsal bağların mahkemede savunmanın aleyhine işlediğini iddia etmişlerdir.

Savunma avukatları cezaevinde bulunan müvekkillerini ziyaret ederken sıklıkla uygunsuz üst aramalarına maruz kalmışlardır. Mahkumlar da avukatlarıyla yaptıkları görüşmelerden önce ve sonra aranmışlardır. Cezaevi yetkilileri ve savcılar, avukatların özellikle organize suçlar ve terör suçları nedeniyle cezaevinde bulunan müvekkilleri için kurye olarak hareket ettiklerinden şüphelenmişlerdir. Savunma avukatları genelde savcının dosyalarına yalnızca mahkemeye çıkarılmadan sonra erişebilmişlerdir ve özellikle DGM davalarında, Hükümet'in milli istihbarat ve güvenlikle ilgili olduğunu belirttiği dosyalara erişim talepleri rutin bir şekilde geri çevrilmiştir.

Siyasi olarak hassas davalardaki savunma avukatları, insan hakları örgütleri ve baro birlikleri aşağıdaki uygulamanın geçmişe göre azaldığını söylemiş olmalarına rağmen, zaman zaman taciz ile karşı karşıya kalmışlardır. Avukatlar, özellikle terörizm ya da yasadışı siyasi eylem nedeniyle suçlanan müvekkilleri savunmuşlarsa, işkence davalarını takip etmişlerse veya müvekkillerine çabuk erişim talep etmişlerse -ki polis bunu çoğu kez müdahale olarak değerlendirmiştir- suçlamalarla, tehditlerle ve diğer taciz yollarıyla karşı karşıya kalabilmişlerdir.

Jüri sistemi yoktur; bir hakim ya da hakimler heyeti bütün davalarda karar vermiştir. Anayasa hızlı yargılanma hakkını garanti eder; bununla birlikte, duruşmalar bazen yıllarca sürmüştür (bakınız Bölüm 1.d.). Siyasi suçlar ya da işkence nedeniyle yapılan duruşmalar çoğu kez, genelde ayda bir kez olmak üzere oturumlar düzenlenerek, aylarca ya da yıllarca sürmüştür. Güvenlik yetkililerine karşı kovuşturmalar

sıklıkla ertelenmiştir çünkü yetkililer ifadelerini çabuk bir biçimde vermemişler ya da duruşmalara katılmamışlardır. Yasa, yasadışı yollardan toplamış kanıtların kullanılmasını yasaklar. Bununla birlikte, bu nadiren olmuştur ve sonra kanıtların yasaya uygunluğunu belirleyen ayrı bir davaya karar verilmiştir. Uygulamada, işkenceyle elde edilmiş bir itirafa dayandığı iddia edilen bir duruşma devam edebilmiş ve hatta mahkemenin işkence iddiaları hakkında bir hüküm vermeden tamamlanmıştır.

Yasa uyarınca, Baro Birliği mahkemeden avukat talebinde bulunan muhtaç kimselere ücretsiz avukat sağlamakla yükümlüdür. Ülke çapındaki baro birlikleri günde 24 saat çağrı üzerine avukat sağlamışlardır; masraflar Birlik tarafından karşılanmıştır.

Yasal sistem, yasalarda ya da uygulamada etnik, dini ya da dilsel azınlıklara karşı ayrımcılık yapmamıştır. Bununla birlikte, yasal işlemler bazen tercüman bulundurularak yalnızca Türkçe olarak yerine getirilmiştir, ki bu da anadili Türkçe olmayan bazı davalıların ciddi bir biçimde aleyhine olmuştur.

Hükümet, AİHM'nin hükümlerini tanımıştır. Yıl içerisinde, AİHM Hükümet aleyhine 76 davayı karara bağlamıştır. Bunlarda 56'sı adil yargılanma hakkıyla ilgilidir. Hükümet 45 davada bir anlaşmaya varmayı kabul etmiştir ve AİHM 1 davada Hükümet lehine karar vermiştir.

Yasa, AİHM'nin kararlarının bir Türk mahkemesinde yeniden yargılanma için esas oluşturmasına izin vermektedir. Temyiz Mahkemesi Genel Yasa Kurulu yeniden yargılanma başvurularını onaylamalıdır. Ocak ayında, Meclis orijinal yasanın kabul edildiği tarih olan 2002 Ağustos ayından önceki davaların çoğunda geriye dönük yeniden yargılanma hakkının geçerli olabilmesi için yasayı düzeltmiştir.

12 Mart'ta AİHM cezaevinde tutulan PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Ankara DGM'deki 1999 tarihli mahkumiyetinde adil bir şekilde yargılanmadığına karar vermiştir. AİHM, bir dereceye kadar davanın başında üç hakimden oluşan heyette bir askeri hakim bulunmasından dolayı söz konusu DGM'nin "bağımsız ve tarafsız bir mahkeme" olmadığına karar vermiştir. Bununla birlikte, AİHM Öcalan'ın cezaevi ve tutukluluk koşullarının yasalara aykırı olmadığına karar vermiştir. Hem Hükümet hem de savunma bu karar için temyize başvurmuştur.

IHD solcular, sağcılar ve İslamcılar dahil olmak üzere yaklaşık 8.000 siyasi mahkum olduğunu tahmin etmiştir. Bunlardan yaklaşık olarak 1.500 kadarı Hizbullah ya da diğer İslamcı örgütlerin üyesidir. Hükümet, siyasi mahkum olduğu iddia edilen kişilerin aslında güvenlik nedeniyle gözaltına alınıp terör örgütlerine üye olduğuna ya da yardım ettiğine dair haklarında hüküm verildiğini iddia etmiştir. Hükümet'e göre, yıl sonu itibarıyla terörizm suçlamalarıyla tutulan 6.130 hükümlü ve gözaltı bulunmuştur.

Uluslararası İnsani Yardım Kuruluşları'nın Adalet Bakanlığı'ndan izin alabildikleri takdirde "siyasi" tutuklulara erişimlerine izin verilmiştir. İyi bir erişime sahip olan CPT haricinde, uygulamada bu tür izinler çok az verilmiştir.

f. Özel Yaşama, Aile ve Ev Yaşamına ya da Yazışmaya Keyfi Müdahale

Anayasa, bireyin meskeninin dokunulmazlığını ve yazışma ve haberleşme mahremiyetini garanti eder; bununla birlikte, Hükümet bazen bu hakları ihlal etmiştir.

Bazı istisnalarla birlikte, yetkililer bir arama emriyle özel bir mülke girebilirler ve özel yazışmaları engelleyebilirler ve denetleyebilirler. Eğer gecikmenin davaya zarar verme ihtimali olmuşsa, savcılar arama emri olmadan arama yetkisi verebilirler.

Yasa, telefon konuşmalarının mahkeme emriyle gizlice dinlenmesine izin vermektedir. Bununla birlikte, acil bir durum söz konusu olduğu zaman bir savcı izin verebilir. Telefon dinleme 3 ay sürebilir ve 3'er aylık sürelerle iki kez uzatılabilir. Anayasa'ya göre milli güvenlik gerekçeleriyle arama ve telefon dinleme için yazılı yetkilendirme gereklidir. Uygulamada bu düzenlemelere genelde riayet edilmiştir.

Savunma avukatları cezaevinde bulunan müvekkillerini ziyaret ederken uygunsuz üst aramalarına maruz kalmaya devam etmişlerdir (bakınız Bölüm 1.e.).

Hükümet, hükümet bürolarında, diğer devlet kurumlarında ve üniversitelerde dini baş örtülerinin giyilmesini yasaklamaktadır (bakınız Bölümler 2.b. ve 2.c.).

Bölüm 2 Aşağıdakileri İçerir Biçimde Sivil Özgürlüklere Saygı:

a. Konuşma ve Basın Özgürlüğü

Anayasa konuşma ve basın özgürlüğünü garanti eder; bununla birlikte, Hükümet bazı durumlarda bu özgürlükleri kısıtlamaya devam etmiştir. Hükümet, özellikle polis ve yargı, anayasal sınırlamaların ve aşağıdakileri de içeren birçok yasanın kullanımıyla ifade özgürlüğünü kısıtlamıştır: Ceza Yasası madde 312 (ırksal, etnik ve dinsel husumeti tahrik etmek); 159 (Meclis, ordu, cumhuriyet veya yargıyı tahkir etmek); 160 (Türkiye Cumhuriyeti'ni tahkir etmek); 169 (yasadışı bir örgüte yardım etmek); Atatürk'ü Koruma Yasası; ve Basın Kanunu'nun 150'den fazla maddesi; (devam eden duruşmalarla ilgili yorumda bulunmaya karşı bir hüküm içermektedir).

Yıl içerisinde, Meclis bu kanunların birkaçını düzeltmiştir. Temmuz ayında, ayrılıkçı propaganda yapılmasını yasaklayan Anti-Terör Yasası'nın 8. Maddesi'ni yürürlükten kaldırmıştır. Bununla birlikte, güncellenmiş yasalar hala şiddet içermeyen ifadeleri kısıtlamaktadır ve yazar ve yayıncılara karşı mahkemelerde hâlâ davalar açılmaktadır. Savcılar, bazı davalarda konuşmaya ilişkin suçlamaları reformların kapsamına girmeyen yasalara dayandırmışlardır. İHÖ'ye göre, yılın ilk 6 ayında, mahkemeler sözlü ya da yazılı ifadelerle ilgili suçlamalarla en az 139 kişiyi yargılamışlardır. Bu süre içerisinde, İHÖ yetkililerin 82 gazete muhabiri, dağıtımcısı ve yayıncısını gözaltına aldığını ve 8 gazeteciyi tutukladığını bildirmiştir.

Bireyler, misilleme korkusu olmadan Hükümet'i alenen eleştirememişlerdir ve Hükümet, bazı dini, siyasi ve Kürt milliyetçiliği ya da kültürü ile ilgili bakış açılarına yakın duran bireylerin ifade özgürlüğünü kısıtlamaya devam etmiştir. Özellikle ülkenin AB üyeliği süreci, ordunun rolü, İslam, siyasi İslam ve azınlıklar olarak Kürt kökenli Türkler sorunu olmak üzere insan hakları ve hükümet politikaları üzerine canlı tartışmalar devam etmiştir; bununla birlikte, bu gibi konular hakkında yazan ve konuşan kişiler, haklarında kovuşturma açılması riskini göze almışlardır.

Mayıs ayında, Van'da bir mahkeme DEHAP milletvekili adayı Rüknettin Hakan'ı "Türkçe dışında bir dilde propaganda konuşması yapmak" tan 6 ay hapis cezasına çarptırmıştır. Söz konusu dava yıl sonunda temyiz edilmiştir.

Haziran ayında, yetkililer, Kilis İlçesi'nde bir konferansta Osmanlı İmparatorluğu döneminde soykırıma uğradığı iddia edilen Ermenilerle ilgili yaptığı yorumlar nedeniyle Hülya Akpınar adlı öğretmeni tutuklamış ve hakkında dava açmıştır. Savcılar ayrıca 6 öğretmeni de konferans dışında Akpınar'ı onaylamakla suçlamışlardır. Akpınar, tutuklanmasının ardından geçici olarak görevinden alınmıştır. Kilis'te bir mahkeme Aralık ayında Akpınar ve diğer altı öğretmeni aklamıştır.

Yıl sonu itibarıyla, Göçmenler için Sosyal Yardım ve Kültür Derneği'nin başkanı olan Şefika Gürbüz'ün davasına, örgütün zorla yer değiştirme üzerine 1999-2001 raporundaki ifade ile ilgili suçlamaları hakkında İstanbul DGM'sinde devam edilmiştir.

Yıl içerisinde, AİHK ifade özgürlüğünü içeren altı davada söz konusu ülke aleyhine karar vermiştir.

Hükümet'in şiddetli biçimde eleştirisini içeren geniş bir görüş ve fikir yelpazesine yer veren bağımsız yerli ve yabancı dergiler yaygın bir şekilde bulunabilmiştir ve gazetecilik sektörü aşırı bir şekilde rekabetçi olmuştur. Bununla birlikte, çeşitli haberler otorite yanlısı bir tutum yansıtmıştır. Örneğin, güneydoğudaki operasyonlar sırasında güvenlik güçlerince öldürülen kişiler terörist eylemleri kanıtlanmadan sıklıkla "terörist" olarak tanımlanmıştır.

Radyo ve televizyon yayınları hemen hemen her yetişkine ulaşmış ve etkileri, özellikle de televizyonunki, çok büyük olmuştur. Hükümet, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nu (TRT) sahiplenmiş ve işletmiştir. Radyo Televizyon Üst Kurulu'na (RTÜK) göre, resmen kayıtlı 226 yerel, 15 bölgesel ve 16 ulusal

televizyon istasyonu ve 959 yerel, 104 bölgesel ve 36 ulusal radyo istasyonu vardır. Diğer televizyon ve radyo istasyonları resmi bir izin olmaksızın yayın yapmaktadır. Türkçe yayın yapan bir takım özel kanallar dahil olmak üzere uydu çanaklarının ve kablolu televizyonun yaygınlığı yabancı yayınlara erişime izin vermiştir.

Medya organlarının çoğu bu sektör dışında birçok alanda çalışan büyük holdingler tarafından özel olarak sahiplenilmiştir. Medya organı sahipliğinin belirli ellerde toplanması haberlerin içeriğini etkilemiş ve tartışmaların kapsamını kısıtlamıştır.

RTÜK yayıncıları denetlemiş ve ilgili yasalara uyup uymadıklarını onaylamıştır. Meclis, RTÜK üyelerini seçmiştir (iktidar ve muhalefet partileri arasında paylaşılmış olarak) ve bütçesini karşılamıştır. Kurul'un dokuz üyesinden biri MGK tarafından gösterilen adaylar arasından seçilmiştir ve ikisi Yüksek Öğretim Yönetim Kurulu tarafından gösterilen adaylar arasından seçilmiştir. İsmen bağımsız olmasına karşın RTÜK, bazı siyasi baskılara maruz kalmıştır. RTÜK, özel radyo ve televizyon istasyonlarını tahkir edici ifade kullanımı, onur kırıcı yayın, müstehcenlik, ayrılıkçı propagandayı teşvik etmek nedenleriyle cezalandırmıştır. RTÜK kararları için İl İdare Mahkemesi'ne ve sonra Danıştay'a temyiz başvurusunda bulunulabilmiştir.

RTÜK, yıl içerisinde, her biri 30 günlük bir süre için olmak üzere sekiz televizyon istasyonunu ve her biri 30 günlük bir süre için olmak üzere yedi radyo istasyonunu kapattığını bildirmiştir.

Savcılar yazarları, gazetecileri ve siyasi figürleri medya özgürlüğünü kısıtlayan yasalar uyarınca her yıl düzinelere olayı mahkemelere getirerek taciz etmiştir. Bununla birlikte, hakimler bu yasalar uyarınca getirilen birçok suçlamayı reddetmiştir. Yetkililer, ifade ile ilgili yasaları çiğnemek nedeniyle, dergileri sık sık geçici olarak kapatmış, para cezaları vermiş ya da dergilere el koymuştur. Medya, Hükümet kısıtlamalarına karşın, hükümet liderlerini ve politikalarını günlük olarak eleştirmiş ve Hükümet'e karşı muhalif bir tutum almıştır.

Nisan ayında İstanbul'da bir mahkeme, günlük gazete Özgür Gündem'in sahibi ve yayıncısını, cezaevinde bulunan PKK lideri Abdullah Öcalan'la ilgili bir makaleyle bağlantılı olarak mahkum etmiştir. Söz konusu mahkeme gazetecileri para cezasına çarptırılmış ve gazetenin 5 gün süreyle kapatılmasına karar vermiştir.

Mayıs ayında İstanbul'da bir mahkeme, Kürt sorunu üzerine bir makaleyle bağlantılı olarak yayıncı Barış Baksı ve yazar Zülfikar Yıldırım'ı mahkum etmiştir. Söz konusu mahkeme gazetecileri para cezasına çarptırılmış ve söz konusu makalenin yayımlandığı derginin 15 günlüğüne kapatılmasına karar vermiştir.

Mayıs ayında Ankara DGM, asıl olarak 10 yıl önce yayımlanmış çalışmaları nedeniyle yazar ve araştırmacı Fikret Başkaya aleyhinde iki dava açmıştır. Ağustos ayında, söz konusu mahkeme Başkaya'yı "Paradigma'nın Çöküşü: Resmi İdeolojinin Eleştirisine Bir Giriş" adlı kitabının sekizinci baskısını içeren bir davada aklamıştır. Başkaya, "Devlet'in bölünmez bütünlüğünü bozmayı hedefleyen" propaganda suçlamalarıyla söz konusu kitabın ilk baskısı yüzünden 1993 yılında mahkum edilmiştir ve 15 ay cezaevinde yatmıştır. AİHM sonradan, bu hükmün Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nu ihlali ettiğine karar vermiştir. Yıl sonu itibarıyla Başkaya, ikinci davada, 1993 yılında yazdığı bir makalenin yeniden yayımlanmasını da içeren suçlamalarla karşı karşıya kalmaya devam etmiştir.

Aralık ayında Adana'da bir mahkeme, Dünya Radyo'nun eski yöneticisi Sabri Ejder Öziç'i "Meclis'e hakaret etmek ve Meclis'le alay etmek" suçundan 1 yıllık hapis cezasına çarptırmıştır. Söz konusu mahkeme Öziç'i Şubat ayında yayında kullandığı ifadeler nedeniyle mahkum etmiştir. Söz konusu dava yıl sonu itibarıyla temyiz edilmiştir.

Haziran ayında RTÜK, Genç Parti lideri Cem Uzan'ın ailesi tarafından sahip olunan 5 televizyon istasyonunun, ailenin ticari çıkarlarını yayın yoluyla desteklemek iddiasıyla, 30 gün süreyle kapatılmasına karar vermiştir. Söz konusu istasyonlar, Uzan'ın, Başbakan Erdoğan'ı "Allahsız" diyerek eleştirdiği bir konuşmasını yayınlamışlardır. Savcılar, Uzan'a karşı yaptığı yorumlar nedeniyle, onu Hükümet'e "hakaret etmek"le suçlayarak dava açmışlardır (bakınız Bölüm 3).

Sınır Tanımayan Gazeteciler'e göre, ifade ile ilgili suçlar nedeniyle 2002 yılında dört gazeteci hapse bulunmuştur. Gazetecileri Koruma Komitesi 2002 yılı sonu itibariyle cezaevinde 13 gazetecinin bulunduğunu iddia etmiştir. Yıl sonu itibariyle gazeteci olduğunu iddia eden, çeşitli suçları işlemekle suçlanan 34 mahkum bulunmasına rağmen Hükümet'e göre, ifade ile ilgili suçlar nedeniyle ne 2002 yılında ne de sözü edilen dönemde hiçbir gazeteci tutulmamıştır. Bu konudaki farklı rakamlar, hangi mahkumların meşru olarak gazeteci olduğu ve hangilerinin gazetecilik görevlerini yerine getirirken cezaevine konulduğu konusundaki uyumsuzluğu yansıtmıştır.

Yetkililer, özellikle güneydoğuda, Kürt taraftarı ve solcu bir içeriğe sahip dergilere karşı zaman zaman çeşitli sansür yöntemlerini kullanmışlardır. Mayıs ayında Diyarbakır'da haftalık olarak Kürtçe çıkan Azadiya Welat'ın dağıtımcısı Nedim Oruç, polisin kendisini defalarca tehdit ettiğini ve abonelerinin listesine el koyduğunu iddia etmiştir. Haziran ayında İstanbul'da bir mahkeme, ayrılıkçı propaganda içerdiği gerekçesiyle İktidar İçin Mücadele Birliği dergisine el konulmasına karar vermiştir. Gazeteciler oto-sansür uygulamıştır.

Yasa, yayıncıların ülkenin birliğini ve milli güvenliği tehdit eden yayınlar yapmasını yasaklar. Esas itibariyle yasa Kürtçeyi de içeren Türkçe dışındaki yerel dillerde yayın yapılmasına izin vermektedir. Bununla birlikte, yapılan düzenlemeler bu tür yayınlara katı zaman kısıtlamaları koymaktadır: radyoda günde 45 dakika, haftada 4 saat ve televizyonda günde 30 dakika, haftada 2 saat. Ayrıca, düzenlemeler Türkçe olmayan radyo programlarının ardından aynı programın Türkçesinin yayınlanmasını ve Türkçe olmayan televizyon programlarının Türkçe altyazıyla yayınlanmasını zorunlu kılmaktadır. Söz konusu yılın başlarında, düzenlemeler Türkçe dışındaki yerel dillerde yayın yapılmasını hükümetin sahip olduğu TRT'yle sınırlandırmıştır; bununla birlikte, TRT bu türde yayınlar yapmamıştır ve düzenlemelerin öngördüğü şekilde hareket etmeye karşı yasal itirazda bulunmuştur. Haziran ayında Meclis, özel medya kuruluşlarının Türkçe dışındaki dillerde yayın yapmasına olanak sağlayan yasayı onaylamıştır. Bununla birlikte Hükümet bu tür özel yayınlar için gerekli düzenlemeleri yerine getirmeyi yıl sonu itibariyle onaylamamıştır.

Temmuz ayında Meclis, Türkçe dışındaki yerel dilleri öğreten dil kurslarının kurulmasını kolaylaştıran yasayı kabul etmiştir. Bununla birlikte, yıl sonu itibariyle yerel yetkililer bu tür kursların açılması için gerekli izni vermemişlerdir (bakınız Bölüm 5).

Özellikle güneydoğuda belirli ses kasetlerinin ve şarkıcıların periyodik olarak yasaklanmasına devam edilmesine rağmen Kürtçe dilindeki ses kasetleri ve yayımların ticareti serbest olmuştur.

DGM savcıları solcu, Kürt milliyetçisi ve PKK yanlısı dergilerin birçok sayısına el konulmasını emretmişlerdir ve çeşitli konulardaki birtakım kitapları yasaklamışlardır. Polis yayınevlerine sıklıkla baskınlar düzenlemiştir. Yıl sonu itibariyle, 2001 yılında yeni bir "Düşünce Özgürlüğü" kitapçığı yayımladıktan sonra yasadışı örgütleri desteklemekle ve bölücülükle suçlanan eylemcilerin davasında duruşma devam etmiştir.

Hükümet, Kürtçe dilinin kullanımına karşı daha fazla tolerans belirtisi göstermiştir. İHD'nin HEM Türkçe hem de Kürtçe "Yurtta Sulh, Dünyada Sulh" yazılı pankartları astığı yıl içerisinde geçmiş yılların aksine, polis birçok örnekte müdahalede bulunmamasına rağmen Aralık ayında Van ilinde yetkililer söz konusu pankartlara el koymuştur. Ayrıca, ilk kez olmak üzere polis, Eylül ayında Dünya Barış Günü'nde Kürtçe ifadeler kullanan İHD yetkililerini gözaltına almamıştır. Ekim ayında, Kürt şarkıcı Ciwan Haco İstanbul merkezli popüler bir televizyon programına çıktığında Kürtçe konuşmuş ve şarkı söylemiştir.

Kürt yanlısı DEHAP partisine karşı polis tacizini de içeren birçok eylemde bulunulmuştur (bakınız Bölüm 3). Bir Kürt kültür festivali sırasında Almanya'daki bir konserle bağlantılı olarak polis, Eylül ayında, DEHAP Başkanı Tuncer Bakırhan, şarkıcı Haluk Levent ve diğer altı kişiyi gözaltına almıştır. İddialara göre konsere gelenler KADEK'le ilgili resim ve pankartlar taşımışlardır; yetkililer gözaltına alınanları ayrılıkçı propagandayla suçlamışlardır.

Hükümet, İnternet erişimini sınırlandırmamıştır. Bununla birlikte yasa, RTÜK'ü İnternet'te geçen ifadeleri denetlemekle ve İnternet servis sağlayıcılarının online postalanan sayfaların ön kopyalarını vermelerini

zorunlu kılmakla yetkilendirmektedir. Yasa ayrıca polise, "milli güvenliği, toplum düzenini, toplum sağlığını ve toplum ahlakını" korumak ya da bir suçu önlemek amacıyla İnternet kafeleri aramasına ve buradaki materyallere el koymasına izin vermektedir. Polis bu tür bir eylemde bulunmadan önce, bir hakimden ya da acil durumlarda en yüksek idari yetkiliden izin almak zorundadır.

Ekim ayında Ankara'da bir mahkeme, Silahlı Kuvvetler'e hakaret ettikleri gerekçesiyle haftalık olarak yayınlanan Ekmek ve Adalet'in ve günlük olarak yayınlanan Özgür Politika'nın web-sitelerinin kapatılmasına karar vermiştir. Nisan ayında İstanbul'da bir mahkeme, gazeteci Coşkun Ak'ın başkanlık ettiği bir İnternet forumunda kimliği bilinmeyen bir katılımcı tarafından postalanmış bir mesajla bağlantılı olarak suçlanan Ak'ı aklamıştır.

Hükümet akademik özgürlüğü kısıtlamamıştır; bununla birlikte, hassas konularda oto-sansür uygulandığı iddia edilmiştir.

b. Barışçıl Bir Şekilde Toplanma ve Dernek Kurma Özgürlüğü

Anayasa dernek kurma özgürlüğünü garanti etmiştir; bununla birlikte, uygulamada Hükümet, bazen bu hakkı kısıtlamıştır. Toplanma için yetkililere önceden bildirimde bulunmak şart koşulmuştur ve yetkililer toplanmaları seçilen alanlarla sınırlı tutulmuşlardır.

Haziran ayında Meclis, toplantı ve gösteriler üzerindeki sınırlandırmaları hafifletmiştir. Yeni önlemler uyarınca, yetkililer yalnızca, "açık ve mevcut olarak yasaların ihlal edilme tehlikesi" bulunduğu toplantı ve gösterileri yasaklayabilirler. Ayrıca önlemler, çeşitli koşullar altında yetkililerin toplanmaları erteleme süresini kısaltmaktadır.

Yetkililer bazı gösterileri engellemişlerdir. Ocak ayında Diyarbakır Demokrasi Platformu tarafından düzenlenen savaş karşıtı bir gösteriye Diyarbakır valisi izin vermeyi reddetmiştir Cezaevinde bulunan PKK lideri Abdullah Öcalan'a destek vermeyi planladıkları gerekçesiyle Mart ayında Bursa'daki yetkililer DEHAP üyelerinin basın konferansı düzenlemelerini engellemişlerdir.

Polis, bazı göstericileri dövmüş, taciz etmiş, gözaltına almış ve onlara hakaret etmiştir. İddialara göre İstanbul polisi Haziran ayında, işkence ve tecavüze uğradığı iddia edilen HADEP üyesi Gülbahar Gündüz'ün durumunu protesto etmek amacıyla 300 kadın tarafından düzenlenen gösteriyi dağıtmak için göz yaşartıcı gaz ve dayağa başvurmuştur. Ağustos ayında Ankara polisi Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK) tarafından düzenlenen bir gösteriyi dağıtırken yedi kişiyi gözaltına almışlardır. Başbakan Erdoğan gösteriyi alenen "anti-demokratik" olarak nitelendirmiştir.

Haziran ayında Ankara'da bir mahkeme 2002 yılı Kasım ayında Yüksek Öğretim Kurumu'na karşı düzenlenen bir gösteri sırasında Veli Kaya'nın dövülmesiyle ilgili olarak suçlanan davalı polisler karşı yapılan işkence suçlamasını kötü muamele suçlamasına indirmiştir. Söz konusu mahkeme davalıları 6 ay hapis cezasına çarptırmış ama duruşma sırasındaki iyi hallerini gerekçe göstererek cezalarını ertelemiştir. Söz konusu dava yıl sonu itibarıyla temyiz edilmiştir.

Kürtlerin 21 Mart Nevruz ("Yeni Yıl") kutlamaları sırasında geçmiş yıllara oranla daha az çatışma meydana gelmiştir. Bununla birlikte yerel yetkililer birkaç kasabada kutlamaları yasaklamıştır ve polis kutlamalara katılan pek çok kimseyi tutuklamıştır. Yetkililer bazı beldelerde Kürtçe olarak "Newroz" yazımının kullanımını yasaklamışlardır.

İHK'ye göre geçmiş yılların aksine, polis ve yerel yetkililer 1 Mayıs kutlamalarına müdahale etmemişlerdir. Bitlis valisi bazı kutlamaları ertelemiştir.

Aralık ayında Kayseri polisi, Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı ve AB tarafından düzenlenen bir mitinge katılan kişileri aramıştır.

Yıl sonu itibarıyla, 1999 Ulucanlar olayında öldürülen mahkumlardan birinin cenaze alayına

katılmalarından sonra “yasadışı gösteri düzenlemek”le suçlanan Alp Ayan—İHK İzmir Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezi’nde çalışan bir psikiyatrist—ve diğer 67 kişi için yapılan duruşma devam etmiştir.

Anayasa dernek kurma özgürlüğünü garanti eder; bununla birlikte, uygulamada bu hakla ilgili bazı kısıtlamalar olmuştur. Birlik ve vakıfların, hükümet onayı için kontratlarını uzun ve sıkıcı işlemlerden geçirmeleri gerekmiştir. Devlet, HADEP partisini bölücülük ve terörizmi desteklemek suçlamalarıyla kapatmıştır (bakınız Bölüm 3). Dernekler Yasası, İçişleri Bakanlığı ve yerel hükümet yetkililerine, derneklerin emlak ve kayıtlarını herhangi bir zamanda denetleyebilmeleri için geniş yetkiler tanımaktadır. Yasa ayrıca valilere “kamu düzeni”ni korumak amacıyla dernekleri askıya almak için geniş yetkiler tanımaktadır. Bir STÖ avukatlık örgütü olan, Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı’na göre, STÖ’lerin belirli vergilerden muaf olma hakkını elde etmelerini sağlayacak olan kamu yararına çalışan dernek statüsü elde edebilmek için gerekli kriterler kısıtlayıcı ve karmaşıktır.

Ocak ve Temmuz aylarında Meclis, hem dernek kurmak hem de derneklere ve dernek eylemlerine katılmak hakkıyla ilgili kısıtlamaları gevşeten yasal düzenlemeleri kabul etmiştir. Yasal düzenlemeler şunları içermiştir: Ceza Yasası Madde 312 (ırksal, etnik ve dinsel husumeti tahrik etmek)’den hüküm giymiş kişilerin belirli bir süre için dernekler kurmasını ve bunlara katılmasını yasaklayan yasaları yürürlükten kaldırmak; sanatsal, kültürel ve bilimsel öğrenci derneklerine izin vererek öğrencilerin haklarını dernek kurmalarını içerir biçimde genişletmek; İçişleri Bakanlığı’nın yeni dernekler için yapılan başvuruları 60 gün (90 günden aşağı çekilerek) içerisinde işleme tabi tutmasını zorunlu kılmak; derneklerin resmi amaçlar dışındaki bütün amaçlar için Türkçe dışındaki dilleri kullanmalarına izin vermek; derneklerin şubeler kurmasına izin vermek.

Mart ayında Ankara DGM, beş Alman vakfının şubelerinin yöneticilerine karşı 2002 yılı Ekim ayında yapılan bölücülük ve casusluk suçlamalarının reddine karar vermiştir.

c. Din Özgürlüğü

Anayasa din özgürlüğünü garanti eder ve Hükümet uygulamada genel olarak bu hakka saygı duymuştur; bununla birlikte, Hükümet, İslami ve diğer dini gruplara ve üniversiteleri de içeren kamu kurum ve kuruluşlarında İslami dinsel ifade biçimlerine karşı kısıtlamalar getirmiştir. Anayasa ülkeyi laik bir devlet olarak kurar ve inanç özgürlüğünü, ibadet özgürlüğünü ve şahsi dinsel fikirleri yayma özgürlüğünü garanti eder. Bununla birlikte, bu haklar laik devletin bütünlüğünü ve mevcudiyetini ilgilendiren bazı anayasal hükümler tarafından kısıtlanmıştır. Anayasa dini gerekçelerle ayrımcılık yapılmasını yasaklar.

Hükümet İslami dinsel kuruluşlar ve eğitimi Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla idare etmiştir. Diyanet, ülkede bulunan 75.000 caminin idaresinin denetiminden ve il ve beldelerde kamu görevlisi olarak bulunan imamların görevlendirilmesinden sorumlu olmuştur. Özellikle Aleviler olmak üzere, bazı gruplar Diyanet’in diğer inançları dışlayarak ortodoks Sünni İslami inançları yansıttığını iddia etmişlerdir; bununla birlikte, Hükümet, Diyanet’in hizmet talebinde bulunan herkese eşit davrandığını ileri sürmüştür.

Ayrı bir devlet kurumu olan Vakıflar Genel Müdürlüğü, İslam dışı dinsel grupların bazı aktivitelerini ve onların üye olduğu kiliseleri, sinagogları ve ilgili dinsel mülkleri düzenlemiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü ayrıca okullar, hastaneler ve yetimhanelerin dahil olduğu hayır işleri ile ilgilenen dini kuruluşları düzenlemiştir.

Akademi dünyasından olduğu kadar ordu, yargı ve devletin diğer kollarındaki laik kesimler İslami köktencilik yandaşları olarak nitelendirdikleri kişilere karşı kampanyalar düzenlemeye devam etmişlerdir. Bu gruplar, açık bir biçimde tanımlamadıkları dinsel köktencilik laik cumhuriyete bir tehdit olarak görmüşlerdir; bunun bütün sivil ve adli meselelerde Şeriat düzeninin yasalarını geçerli kılmak için bir girişim olduğunu ileri sürmüşlerdir. İnsan hakları örgütü olan Mazlum-Der’e göre, bazı hükümet bakanlıkları, esası olmayan devlet karşıtı ya da İslamcı aktivite suçlamalarına dayanarak bazı kamu görevlilerinin terfilerini reddetmişler ya da engellemişlerdir. Milli Eğitim Bakanlığı’nın, gün boyu oruç tutmayı içeren Ramazan Ayı’nın gereklerini yerine getirmeyi bu tür bir aktivite olarak varsaydığına dair güvenilir bilgiler alınmıştır; iddialara göre bazı öğretmenler bunun bir sonucu olarak tacizle ve daha zor görevlere atanmakla karşı karşıya kalmışlardır. Buna ek olarak Mazlum-Der’in bildirdiğine göre, medya ve

diğer bazıları, ordunun dini gerekleri yerine yerine getiren Müslümanları düzenli olarak görevden aldığını iddia etmişlerdir. Bu tür görevden almalar, ordunun, İslami köktenci olarak teşhis edildiklerine inandıkları bu bireylerin laik devlete sadakatsizliğe işaret ettiğinden çekindikleri davranışlarla gerekçelendirilmiştir. Mazlum-Der'e göre, ordu, İslami ibadetleri yerine getirmeyi ve başı örtülü kadınlarla evli olmayı içeren aktiviteler nedeniyle bireyleri "disiplin eksikliği" ile suçlamıştır.

Mart ayında Ankara DGM, duruşmalara katılmadan yargılanan, yurt dışında ikamet eden İslamcı bir düşünür ve lider olan Fettullah Gülen'in duruşmasında hükmü ertelemiştir. Teokratik İslami bir devlet kurma girişiminde bulunarak "Cumhuriyet'in temel değerlerini değiştirmeye çalışmak" suçlamalarıyla Anti-Terör Yasası uyarınca 2000 yılında hakkında dava açılan Gülen, 5 ila 10 yıl hapis cezasıyla karşı karşıya kalmıştır. Savcı ayrıca Gülen'i orduya "sızmaya" çalışmakla suçlamıştır. Erteleme kararı uyarınca, Gülen'e karşı açılan dava, işlediği davada sözü edilen suçları 5 yıl içerisinde işlemezse yasal olarak kapatılacaktır. Gülen'in avukatları hükmü temyiz etmiş ve aklanma talep etmişlerdir. Söz konusu temyiz yıl sonu itibariyle devam etmiştir.

Yıl sonu itibariyle, 2002 yılı Nisan ayında tutuklanan ve Anti-Terör Yasası'nın 7. Maddesi uyarınca "terörist amaçlı" bir örgüte dahil olmakla suçlanan 13 Ahmedi Müslüman hakkında Haziran ayında verilen aklama kararına yapılan temyiz başvurusunda herhangi bir karar verilmemiştir.

"Laik cumhuriyet ilkesine karşı olan" aktivitelerin bir merkezi olduğu nedeniyle AK Parti'nin kapatılmasını talep eden 2002 yılı Ekim ayındaki davasında yıl sonu itibariyle herhangi bir sonuca ulaşılmamıştır. Söz konusu parti, Başbakan Erdoğan'ın parti başkanlığı görevini bırakmasını gerektiren bir Mahkeme kararına uymamakla suçlanmıştır.

Hükümet, 1923 Lozan Antlaşması'nı Müslüman olmayan üç gruba—Rum Ortodoks Hristiyanları, Ermeni Ortodoks Hristiyanları ve Yahudiler— özel azınlık yasal statüsü veriyor olarak yorumlamıştır. Bununla birlikte, bu, dini liderlik organlarını kapsamamıştır. Örneğin Ekümenik ve Ermeni Patriklikleri, yasal statülerinin tanınması için uğraşmaya devam etmişlerdir. Lozan azınlıkları olarak tanınmayan Müslüman olmayan grupların yasal statüleri olmamıştır ve aktiviteleri yasal sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.

Prensip olarak, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tanınan 160 azınlık vakfı mülk edinebilir. Düzenlemelerin diğer vakıflar için geçerli olup olmadığı açık değildir. Birçok vakıf, mülk edinebilmek için gerekli başvuru işlemlerini uzun ve yavaş olması nedeniyle eleştirmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü çok az başvuruyu onaylamıştır. Kasım ayı itibariyle, Vakıflar Genel Müdürlüğü 2.234 başvurudan 274 tanesini onaylarken 622 tanesini kabul edilemez olarak reddetmiş ve 910 tanesini eksik olduğu gerekçesiyle iade etmiştir.

İstanbul'daki Ekümenik Patrikliği'nin, Marmara Denizi'ndeki Halkı adasında bulunan ve 1971 yılından bu yana kapalı olan okulunun yeniden açılması için izin alabilmesinde hiçbir gelişme olmamıştır. Bir vatandaşlık gereğini de içeren varolan kısıtlamalar uyarınca, söz konusu dinsel topluluk yeni rahipler yetiştirememiştir.

Anadolu'da bulunan diğer dinlerin geleneklerine yakın durduğu kadar hem Şii hem de Sünni İslam'ın görüşlerini birleştiren bir inanç sisteminin takipçileri olan Alevilerden 5 ila 12 milyon kadar olduğu tahmin edilmektedir. Hükümet, Aleviliği heteredoks bir İslam mezhebi olarak değerlendirmiştir; bununla birlikte, bazı Türk Aleviler ve köktenci Sünniler Alevilerin müslüman olmadıklarını ileri sürmüşlerdir. Birçok Alevi, Hükümet'i, din derslerinde kendi doktrin ve inançlarına yer vermemesinden dolayı ayrımcılık yaptığını iddia etmiştir. Aleviler, ayrıca müdürlüğün, Alevileri dinsel olmaktan ziyade kültürel bir grup olarak gördüğü ve aktivitelerine mali destek sağlamadığı için Diyanet'i Sünnilerin tarafını tutmakla suçlamışlardır. Eylül ayında Almanya'ya yaptığı bir ziyarette Başbakan Erdoğan, muhabirlere "Aleviliğin bir din olmadığını" ve "Alevi cemevlerinin ibadet evinden ziyade kültür evi" olduğunu söylemiştir.

Mayıs ayında, bir temyiz mahkemesi, Dernekler Yasası'nı ihlal ettiği gerekçesiyle Alevi-Bektaşî Dernekleri Birliği (ABDB)'nin kapatılması için 2002 yılı Şubat ayı tarihli bir kararı geri çeviren bir alt mahkeme kararı onaylamıştır.

Devlet tarafından tanınan herhangi bir dine hakaret etmeye, o dinin hizmetlerine müdahalede bulunmaya ya da o dinin niteliklerinin itibarını zedelemeye karşı yasal kısıtlamalar mevcut olmuştur. Bununla birlikte, birçok antik Süryani kilisesinin bulunduğu güneydoğudaki Tur Abdin bölgesindekiler dahil olmak üzere, bazı Hristiyan kiliseleri tahrip edilmiştir ve topluluklar çoğu kez kaynak yetersizliği nedeniyle onarım yapamamışlardır.

Hangi dine mensup olduğu nüfus cüzdanlarında belirtilmiştir. Müslüman olmayan dinsel grupların bazı üyeleri, üyeliklerinin bir sonucu olarak devlet ve ordu hizmetinde kısıtlı kariyer olanaklarına sahip olduklarını iddia etmişlerdir. Müslüman olmayan bazı kişiler ve ateistler, dinsel tercihlerinin seçenekler arasında olmadığını söylemişlerdir.

Yasa uyarınca, dini hizmetler yalnızca gösterilen ibadet yerlerinde yerine getirilebilmesine rağmen, İslam dışı dini hizmetler çoğu kez gösterilmemiş ibadet yerlerinde yerine getirilmiştir. Polis bazen Hristiyanların özel apartmanlarda hizmetleri yerine getirmelerini ve kendi dinine çevirme amaçlı yazılar dağıtmasına engel olmuştur. Bu aktiviteler bazen polis gözaltısıyla ve duruşmalarla sonuçlanmıştır. Haziran ayında Meclis, İmar Kanun'u, "camiler" kelimesini "ibadet evleri" kelimesiyle değiştirip düzelterek, İslam dışı dinsel yapıların inşa edilmesinin önündeki yasal bir engeli teorik olarak kaldırmıştır. Bununla birlikte, bazı İslam dışı grupların temsilcileri, valilik yetkililerinin ibadet evlerinin inşası için yer göstermeyerek söz konusu yasaya uymayı imkansız hale getirdiklerini söylemişlerdir. Eylül ayında yerel yetkililer, Mersin'deki bir Protestan kilisesini yer ihlalleri nedeniyle kapatırken Diyarbakır'daki bir Protestan kilisesi uzun süren bir yer gösterme sorununu çözememiştir.

Mart ayında İstanbul'da bir mahkeme bir apartmanda yasa dışı kilise ve İncil çalışma toplantıları düzenlemekle suçlanan yedi Hristiyanı beraat ettirmiştir.

2001 yılında İçişleri Bakanlığı, "Protestanların, Bahailerin, Yehova Şahitlerinin ve İsevilerin (Hristiyanların) toplantılarını kontrol etmek için yürürlükte olan yasaları (toplantıları, dini yapıların yerlerini ve eğitimi düzenleyenler gibi) kullanmalarını teşvik etmek amacıyla bütün il valilerine bir genelge göndermiştir. 20 Nisan'da, Mersin polisi, yerleşme kuralları uyarınca, 2002 yılında kiralanan bir İbadet Salonu'nu artık kullanamayacakları bildirilen Yehova Şahitleri'nin 12 üyesini özel bir meskende yasadışı bir toplantı düzenledikleri iddiasıyla tutuklamıştır. İddialara göre polis, grup Mayıs ayında eski İbadet Salonu'nda hizmet vermeyi planladığı zaman, kullanılması durumunda Salon'u kapatmakla tehdit etmiş ve ardından da bunu takiben Salon' da yapılan 17 toplantıya katılarak notlar almıştır. Bir mahkeme Yehova Şahitleri'nin söz konusu 12 üyesini 30 Eylül'de aklamıştır. Yıl içerisinde birçok olayda Mersin ve İstanbul'da Yehova Şahitleri üyeleri izin almadan dinsel toplantılar düzenledikleri gerekçesiyle para cezasına çarptırılmıştır.

Kasım ayında, Britanya Konsolosluğu ve bir bankayı da hedef alan, açık bir şekilde terörizmle bağlantılı bir takım saldırılar dahilinde İstanbul'da iki sinagog bombalanmıştır (bakınız Bölüm 1.a.).

Ankara, Keçiören'deki bir Protestan kilisesinin üyeleri bölge sakinlerinin varlıklarına karşı çıktığını ve defalarca kiliseyi tahrip ettiklerini ve kendilerini taciz ve tehdit ettiklerini söylemişlerdir. Polisin, genel olarak şikayetlerini ele almadığını söylemişlerdir. Eylül ayında, kilise üyeleri tacizleri organize ettiği iddia edilen kişiye karşı dava açmışlardır.

İddialara göre, Ekim ayında Bursa ilinde Milliyetçi Hareket Partisi'yle bağlantılı 4 saldırgan Hristiyanlığa yeni geçmiş Yakup Cindilli'yi İncil dağıtmak ve "misyonerlik yapmakla" suçladıktan sonra kötü şekilde dövmüşlerdir. İddialara göre Cindilli 2 ay boyunca komada kalmıştır. Saldırganlar aleyhindeki dava yılın sonunda devam etmiştir.

Eylülde Edirne'deki yerel yetkililer Baha'i topluluğunun kutsal yerini kamulaştırma emrini iptal etmiştir.

Başkalarını kendi dinine davet etme ya da dini konuşmaları tam anlamıyla yasaklayan bir yasa bulunmamaktadır; ancak başkalarını kendi dinine davet eden dini gruplar sık sık devletin sınırlaması ya da taciziyle karşı karşıya kalmaktadır. Bir çok savcı İslamcılar için olduğu kadar müjdeci Hristiyanlar'ın da kendi dinine davet etme ve dini faaliyetlerine özellikle bu faaliyetlerin politik imalar içerdiğinden

kuşkulandırdığında şüpheyle bakmaktadır. Polis zaman zaman başkalarını kendi dinine davet edenleri sükuneti bozma, "İslam'a hakaret", yetkili olmayan eğitim kursları açma, ya da suç unsuru ya da bölücü öğeler içeren yayın dağıtmaktan göz altına almıştır; mahkemeler genelde bu suçlamaları düşürmüştür. Başkalarını kendi dinine daet edenler yabancı oldukları takdirde, sınır dışı edilebilmişlerdir, ancak genelde ülkeye yeniden girebilmişlerdir. 31 Aralık 2002'de Erzurum Devlet Güvenlik Mahkemesi, 2002'de Baha'i İnancında materyaller dağıtarak "açıkça kin ve düşmanlığı kışkırtmakla" suçlanan 12 Baha'inin suçlamalarını düşürmüştür.

Devlet destekli İslam dini ve ahlak öğretisi devletin tüm ilk ve orta dereceli okullarında zorunludur. Lozan Anlaşması'na göre Gayrimüslim geçmişlerinin yazılı kanıtı üzerine "azınlıklar" Hükümet tarafından tanınmış ve yasayla Müslüman dini öğretilerin dışında tutulmuşlardır. Katolikler, Protestanlar, ve Süryani Hıristiyanları gibi diğer küçük gruplar dışarıda tutulmamışlardır. 8 yıllık ilkokulu bitiren öğrenciler, standart lise müfredatı yanında Kuran ve İslam ilahiyatı dersleri veren devlet destekli imam hatip okullarında okuyabilirler. Hükümet özel Kuran kurslarına izin vermemiştir, ancak bir çoğu gayri resmi olarak çalışmaktadır. Mazlum-Der'e göre polis, yılın ilk 6 ayında yasa dışı Kuran kurslarına yaklaşık 20 baskın düzenlemiştir. Resmi Kuran kurslarına yalnızca 12 yaşında ya da daha büyük çocuklar kaydolabilir, ve Mazlum-Der polis baskınlarının yapıldığı yasa dışı kursların çoğunun daha küçük çocuklar olduğunu bildirmiştir.

Hükümet yetkilileri uzun süreden beri varolan üniversitelerde ve devlet memurları tarafından kamu binalarında türban takma yasağını devam ettirmiştir. Ekimde İstanbul Üniversitesi bir konferansa davet edilen yabancı bir profesörün kampüse girmesini türbanlı olduğu için engellemiştir. Kasımda Ankara'da bir yargıç türban taktığı için bir sanığı mahkeme salonundan çıkarmıştır. Kamu sektöründe hemşire ve öğretmen olarak çalışıp türban takan ve yasağa karşı gelen bu kişilere aktif olarak destek veren kişiler disiplin cezası almış ya da işlerini kaybetmişlerdir. Türban takan öğrencilerin derslere kayıt yaptırmasına izin verilmemiştir. Bir çok laik kadın türban takan İslamcılar, türbanı politik araç olarak kullanmakla suçlanmış ve türban yasağını kaldırma çalışmalarının türban takmamayı seçen kadınlar üzerinde baskıya yol açacağından korktuklarını ifade etmişlerdir. Ekimde Cumhurbaşkanı Sezer, türbanlı devlet bakanı ve Parlamento Üyeleri eşlerini geleneksel cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Bayramı resepsiyonu davetli listesinden çıkarmıştır.

İslam'dan dönen vatandaşlar sıklıkla bir çeşit sosyal taciz ya da aile ve komşulardan baskı görmektedirler. Başka bir dini kabul etme kabul edilemez olmuştur. Bir çok gazete ve televizyon Hıristiyan karşıtı mesajlar yayınlamıştır. Bir kaç İslamcı gazete düzenli olarak Yahudi karşıtı materyal yayınlamıştır.

Yıl içinde, Yehova Şahitleri'nin bir üyesi olan Bülent Bozdöğen, iki ayrı olaydan yargılanmış ve askeri hizmet yapmayı reddettiği için askeri hapisanede toplam 3 aylık hapis cezasına çarptırılmıştır. İddialara göre bu süre boyunca defalarca dövülmüş ve kötü muameleye maruz kalmıştır. İddialara göre yıl sonu itibarıyla, Yehova Şahitleri'nin başka üç üyesi daha benzer suçlamalardan yargılanmayı beklemektedir.

Daha ayrıntılı bilgi için bakınız [2003 International Religious Freedom Report](#).

d. Ülke İçinde Seyahat, Dış Seyahat, Göç Etme, ve Yurda Dönme Özgürlüğü

Bu haklar yasayla verilmiştir; ancak zaman zaman Hükümet bu hakların bazılarını sınırlandırmıştır. Anayasa, bir yurttaşın ülkeden ayrılmasının yalnızca bir ulusal aciliyet, yurttaşlık görevleri (askerlik hizmeti örneğin), ya da adli soruşturma ya da kovuşturma durumunda sınırlandırılabilceğini öngörür.

1984'ten 1990'a kadar süren PKK çatışması süresince, Hükümet güneydoğudaki köylerde oturan çok sayıdaki kişinin zorla yerini değiştirmiştir. Diğer birçokları kendi bölgelerini terketmiştir. Hükümet, çatışmalardan önce ayrılan birçoklarıyla beraber, çatışma sırasında 378.000 sakinin güneydoğudan "göç ettiğini" bildirmiştir. Çeşitli STÖ'ler 1 ila 3 milyon ZGTTK olduğunu tahmin etmektedirler. Hükümet 2002'de güneydoğuda olağanüstü hali kaldırmış olsa da, bölgede yollardaki bir çok kontrol noktalarıyla birlikte ağır bir güvenlik kalmıştır. Hükümet, kuzey Irak sınırının gerisinde 4.500 ila 5.000, ve ülkenin güneydoğusunda 1.000 silahlı PKK/KADEK/KHK militanı olduğunu tahmin etmiştir.

Temmuzda Parlamento, PKK/KADEK/KHK ve diğer terör örgütleri bünyesindeki ve Hükümet tarafından tanımlandığı gibi silah bırakmayı ve yetkililere bilgi vermeyi kabul eden militanlar için indirilmiş hapis cezaları öngören bir "Topluma Kazandırma Yasası"nı kabul etmiştir. Yasa terör örgütlerine silahsız olarak destek vermekle suçlu olanlara tam genel af öngörmüştür. Yılın sonunda, yasanın avantajlarından yararlanmak için başvuruların çoğu halen hapis cezalarını çekmekte olanlar olmuşlardır; Hükümet 19 Aralık itibarıyla 2.486 hükümlünün yasanın sağladığı avantajlar için başvurduğunu ve 586 aktif militanın kendi kendisine teslim olduğunu açıklamıştır.

Güvenlik gerekçesiyle, güneydoğudaki il yetkilileri bazı köylülerin arazilerine ve meralara erişimini reddetmeye devam etmişler, ancak başka köylülerin arazilerine erişimine izin vermişlerdir. Gönüllü ve destekli köye dönüşler devam etmektedir. Bazı durumlarda insanlar eski evlerine geri dönebilmişlerdir; diğer durumlarda merkezi köyler yapılmıştır. Tahliye edilenlerin toplam sayının yalnızca küçük bir bölümü geri dönmüştür. Hükümet Haziran 2000'den Ekim'e kadar 94.000 kişinin bölgeye döndüğünü düşünmektedir. İddialara göre, 400'den fazla köy ve küçük köy devlet desteğiyle yeniden açılmıştır. Bu rakamlar bağımsız olarak doğrulanamamıştır.

İnsan hakları savunucularına, köylülere ve Parlatentonun bazı güneydoğu üyelerine göre, Hükümet yerleri değiştirilmiş bazı köylülerin evlerini Hükümet eylemleri nedeniyle değil PKK terörü nedeniyle terk ettiklerine ve dönerken Hükümet desteği aramayacaklarına dair bir belge imzalamadıkları takdirde dönmesine izin vermemiştir. Köy korucuları ZGTTK 'lar tarafından terk edilen evlere yerleştirilmiştir, ve resmi izinle evlerine dönmeye çalışan ZGTTK 'lara saldırmış ve gözdağı vermişlerdir.

Yabancı devletler ve ulusal ve uluslar arası insan hakları örgütleri Hükümetin geri dönüş çalışmalarını açık ve yetersiz olması nedeniyle eleştirmeye devam etmektedirler. ZGTTK 'lar için BM Özel Temsilcisi Francis M. Deng, bölgeyi Haziran 2002'de ziyaret etmiş ve Hükümet tarafından dönüşlerle ilgili daha açık şekilde bilgilendirildiğini açıklamıştır. Deng, Hükümeti açık ve şeffaf bir dönüş politikası belirlemeye, Hükümette ZGTTK 'lar için merkez noktaları kurmaya, Hükümet içinde ve Hükümetle uluslararası kamuoyu arasında koordinasyonu geliştirmeye, ve dönüş programlarını ve stratejilerini geliştirmek için uluslararası bir toplantı yapmaya çağırıştır. Aralık ayında, devlet görevlileri ZGTTK konusunu BM ve AB kuruluşları temsilcileriyle görüşmüşlerdir.

Ekim ayında Adana'da bir mahkeme Göç ve İnsani Yardım Vakfı'nın (GİYAV)--Mersin'de bulunan amaçlarını yerleri değiştirilmiş insanlara yardım olarak açıklayan grup—yasa dışı bir örgüte yardım ve yataklık etmekle suçlanan 14 üyesini serbest bırakmıştır. Mahkeme diğer yedi davalının davalarını bir Mersin Mahkemesine nakletmiştir. Savcılar, örgütün iç işleri ve dış işleri bakanlıklarından gereken onayı almadan yabancı birliklerle ilişki kurduğu suçlamalarıyla GİYAV'ı dağıtmaya çalışmaya devam etmişlerdir. Söz konusu dava yıl sonunda sonuca ulaşmamıştır.

Bir hükümet yönetmeliğinde BM'nin 1951 yılında hazırladığı Mülteci Statüsü Anlaşması ve bu anlaşmanın 1967 Protokolü'nün tanımına giren kişilere mülteci statüsü ya da iltica hakkı vermektedir; ancak 1962'de Anlaşma imzalandığında, Hükümet yükümlülüklerini yerine getirme seçeneğini yalnızca Avrupa'dan gelen mülteciler için kabul etti. Uygulamada Hükümet, mülteci statüsünü ve sığınma hakkını bazı kişilere vermiştir. Hükümete göre mülteci olarak tanınan Avrupalılar ülkede kalmalıdır ve bunun sonucunda vatandaşlığa geçerler; ancak, uygulamada bunun hangi sıklıkla gerçekleştiği açık değildir. Çoğunluğu gönüllü olarak ülkelere döndüğü için 800 ila 900 Bosna'lı ve Kosova'lı mülteci geri çevrilmiştir. 2001'de gelen yaklaşık 260 Çeçen çoğunluğu İstanbul'da olmak üzere ülkede kalmıştır.

Hükümet Avrupa'lı olmayan mültecilere, başka bir ülkeye yerleşene kadar geçici sığınma önermiştir. BM Mülteciler Yüksek Komisyonu (UNHCR) Avrupa dışındaki ülkelere başvuruların mülteci statüsüne karar verme işini idare etmiştir ve mülteci olarak kabul edilenlerin bir başka ülkeye yerleştirilmesine yardım etmiştir. UNHCR'ye göre, Kasım ayı boyunca 3.512 kişiyi kapsayan 1.962 (Avrupa dışından) sığınma başvurusu olmuştur. Başvuruların büyük çoğunluğu (yüzde 89) İran ve Iraklılar olmuştur. Aynı zaman dilimi içinde, UNHCR 2.169 kişiyi temsil eden 1.079 olayda mülteci statüsünü kabul etmiştir.

Yönetmelikler mültecilik isteyenlerin gelişleriyle birlikte 10 gün içinde başvurularını ve mültecilik istemek için kimliklerini ispatlayan bir kanıt sunmalarını gerektirmektedir. Başvuruları yetkililer tarafından karar

verilmesi için 15 gün tutulabilir ve sığınma talebi kabul edilmeyebilir. Başvuru prosedüründen sonra, geri çevrilen başvurular için 15 gün içinde uygulanması gereken sınır dışı etme kararı verilmiştir. UNHCR bireysel sığınma talebinin kabul edilmemesi kararıyla aynı düşüncede değilse Hükümet'e müdahale etmiştir. 10 günlük zaman sınırlaması, ülkedeki konumlarını yasallaştırmaya çalışan sığınmacıların bir çoğu için engel teşkil etmiştir. Kasım ayında UNHCR'ye başvurup sığınma isteyenlerin yaklaşık yüzde 15'i Hükümete prosedürel zeminlerde başvuramamıştır.

UNHCR'ye göre Kasım ayına kadar, 48 mülteci ve sığınmacı mültecilik olduklarına karar verme süreci tamamlanmadan, ya da mülteci statüsü verildikten sonra eziyet görme korkusu taşıdıkları bir ülkeye geri gönderilmiştir. Bunların 34'ü Türkiye'ye kısa bir süre sonra geri dönebilmiştir. Ayrıca, Hükümetin mülteci ve sığınmacı grupları komşu ülkelere gayriresmi olarak geri gönderdiği başka durumların olduğuna dair güvenilir raporlar bulunmaktadır.

Sınır bölgelerinin yakınında bulunup göz altına alınan yasa dışı göçmenlerin mülteciliği ülkenin içinde bulunanlardan daha çok sorgulanmış ve işlemler için daha çok başvurmuşlardır. UNHCR ve Hükümet yetkilileri bu sorunu çözmek ve mültecilik isteyenlerin tümünün işlemleri yapabilmeleri için yollar bulmaya çalışmaya devam etmişlerdir. Ülke, çeşitli milliyetlerden küçük gruplarla diğer Avrupa ülkelerine karadan, küçük teknelerle, ve gemilerle yolculuk eden yasa dışı göçmenler ve mültecilik isteyenler için bir geçiş ve hareket noktası yeri olmaya devam etmiştir.

1988'den beri UNHCR ve Hükümet sınır bekçileri ve mülteci ve sığınmacılardan sorumlu olan diğer devlet görevlilerinin eğitimleri için birlikte çalışmaktadır. Eğitim UNHCR ve polis, Jandarma, askeriye, sahil güvenlik, sivil toplum, ve adli makamlar arasındaki iletişimin artmasına yol açmıştır. UNHCR ayrıca bu eğitimin sonucunda kural ihlallerinin azaldığını bildirmiştir ve Hükümetin ulusal sığınmacı prosedürünün işlevselliğinin artırılmasına dair istekliliğine inanmıştır.

UNHCR, Uluslararası Katolik Göçmen Komisyonu, Türk Kızılay'ı, İnsan Kaynakları Geliştirme Vakfı ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Okulu'nun bulunduğu uluslar arası ve ulusal partnerlerle çalışmıştır.

Bölüm 3 Siyasal Haklara Saygı: Yurttaşların Hükümetlerini Değiştirme Hakkı

Anayasa yurttaşlara hükümetlerini barışçıl olarak değiştirme hakkı sağlar ve yurttaşlar genelde bu hakkı pratikte genel oy kullanma hakkına dayanan periyodik özgür ve adil seçimler yoluyla kullanmışlardır; ancak Hükümet bazı siyasi parti ve liderlere kısıtlama getirmiştir. Ülkede en az 5 yılda bir, 18 yaş ve üzeri tüm yurttaşlar için zorunlu genel oy hakkı dahilinde genel seçimlerin yapıldığı çok partili parlamenter sistem bulunmaktadır. 2002 Kasım seçimlerine 18 parti katılmıştır, bunların 2 tanesi Parlamento'ya girmek için gereken yüzde 10'luk ulusal oy barajını geçmek için yeterli oy toplamıştır. Parlamento devletin başı olarak her 7 yılda bir ya da görevi ifşa etmekte yetersizlik ya da ölüm durumunda tek dönem olmak üzere cumhurbaşkanını seçer.

Anayasa'ya uygun olarak, MGK—sivil hükümet liderleri ve kıdemli silahlı kuvvetler mensuplarından oluşan ve cumhurbaşkanı tarafından başkanlık edilen ve Hükümet'e tavsiyelerde bulunan güçlü danışma kurulu—hükümet politikasını şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır. Anayasa uyarınca, MGK'da dokuz sivil ve beş silahlı kuvvetler mensubu üye bulunmaktadır. Temmuzda Parlamento MGK'da, bir sivilin MGK Genel Sekreteri olmasına olanak sağlayarak, düzenli MGK toplantılarını yarıya indirerek, ve MGK'nın diğer devlet kurumlarından MGK'ya belge talebinde bulunma yetkisini alarak reform yaptı. Ocakta Parlamento, MGK'nın Sinema, Video ve Müzik İşleri Kurulu'na bir temsilci atama yetkisini geri alarak bir iyileştirme yapmıştır. Bununla birlikte MGK, Radyo Televizyon Üst Kurulu ve Yüksek Öğretim Yönetim Kurulu gibi diğer sivil kurullara temsilciler atamaya devam etmiştir. MGK'nın rolü hakkındaki kamu tartışması Ağustos ayında günlük Radikal gazetesi, MGK'nın ülkede psikolojik operasyonlar yapmasına yetki veren ve uzun süredir varolan gizli bir yönetmelikten bölümler yayınladığında yoğunlaştı. Söylentilere göre Parlamento bu yetkiyi Temmuz'da geri çekti. Aralık ayında Parlamento MGK'yı idare eden yönetmeliğin artık gizli olmayacağına dair yasayı kabul etti. Yeni oluşturulan il halkla ilişkiler bürolarının MGK yerine psikolojik operasyonları yürütmek üzere tasarlandığına dair basın haberleri çıkmıştır; İçişleri Bakanı Aksu bu iddiaları reddetmiştir.

Devlet herhangi bir politik organizasyona üye olmayı ne yasaklamış ne de kısıtlamıştır; bununla birlikte Temyiz Mahkemesi Baş Savcısı anayasaya aykırı faaliyetleri nedeniyle siyasi partilerin kapatılması yönünde Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilmektedir. Ocakta Parlamento bir partiyi kapatmak için Anayasa Mahkemesinin 11 üyesinin salt çoğunluğu yerine beşte üç çoğunluğunu gerektiren bir yasa çıkardı. Yasa ayrıca, daha önce daha geniş biçimde Siyasi Partiler Yasası'nda yer alan nedenlere dayanarak yapılabilen parti kapatmaların yalnızca Anayasa'da yer alan nedenlerle yapılabileceğini öngörmektedir. Yasa, Anayasa Mahkemesi'ne partiyi kapatma kararı yerine partiyi devlet fonlarından mahrum bırakma kararı verme izni vermektedir.

Martta Anayasa Mahkemesi PKK/KADEK'i desteklemek ve bölücü eylemlerde bulunmak suçuyla HADEP'i kapatma kararını açıkladı (bakınız Bölüm 2.b.). Mahkeme ayrıca 46 HADEP yöneticisinin 5 yıl süresince siyasi faaliyetlerde bulunmasını yasakladı. Aynı gün Yüksek Temyiz Mahkemesi Baş Savcısı, benzer suçlamalarla HADEP'in kardeş partisi olan Demokratik Halk Partisi'nin (DEHAP) kapatılması istemiyle dava açtı. Devlet ayrıca önceki yıl HADEP'in iki selef partisini kapatmıştır. DEHAP aleyhindeki dava yılın sonunda devam etmiştir.

Eylülde, Yüksek Temyiz Mahkemesi beş DEHAP yöneticisinin 2002 genel seçimleri için kaydolurken sahte belge sunmak suçuyla mahkumiyeti kararını onayladı. Mahkeme davalıları 2 yıl hapis cezasına çarptırdı.

2002 Ekim'inde Yüksek Temyiz Mahkemesi Baş Savcısı AK Parti'nin kapatılması istemiyle dava açtı (bakınız Bölüm 2.c.).

Ekimde Bursa mahkemesi Genç Parti lideri Cem Uzan aleyhine haziranda yaptığı bir konuşmada Başbakan Erdoğan'a "Allahsız" diyerek "hakaret" ettiği suçlamasıyla açılan bir davanın duruşmalarına başladı (bakınız Bölüm 2.a.).

Leyla Zana, Hatip Dicle, Orhan Doğan ve Selim Sadak'ın--Kürt taraftarı bağımsızlık Demokrasi Partisi'nden eski Parlamento üyeleri—davalarının AİHM'ye başvurularını kazanan mahkumlar için davanın yeniden görülmesine izin veren yasal reformlar dahilinde Şubat'ta yeniden görülmesi kabul edildi. Yıl sonunda devam eden dava süresince hapisnede kalmaya devam etmişlerdir. Davalı avukatları ve Cenova'da bulunan Uluslararası Jüri Komisyonu mahkemeyi davacı leyhine hareket etmeye çalışmakla suçlamıştır. Ayrıca Avrupa Konseyi Ekim ayında, yargılamanın Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun adil yargılama hükümlerine uygun olmadığı konusunda Hükümeti bilgilendirmiştir.

Polis yıl boyunca, özellikle güneydoğuda, düzinelerce DEHAP merkezine baskınlar düzenlemiş ve yüzlerce DEHAP görevlisi ve üyesini gözaltına almıştır. DEHAP üyeleri sözlü tehdit, toplantılarda keyfi gözaltılar, ve kontrol noktalarında tutulmalar dahil olmak üzere Jandarma tarafından düzenli olarak taciz edilmiştir. Güvenlik kuvvetleri ayrıca DEHAP sempaticileri olduklarına inandıkları köylüleri de düzenli olarak taciz etmiştir. Ancak, "yasadışı bir örgütü destekleme," "bölücülüğü teşvik etme," ya da Toplantı ve Gösteri Yasası'nın ihlali için açılmış bir çok davada gözaltıların çoğu genelde kısa sürede serbest bırakılmıştır. Mart ayında polis Tarsus'ta yerel DEHAP başkanı Alaattin Bilgiç'i yaptığı bir konuşmayla ilgili olarak gözaltına almıştır. Suç işlemekle itham edilmiş ve aleyhindeki dava yıl sonunda devam etmiştir. Polis ağustosta Bingöl'deki DEHAP merkezlerine "yasadışı yayınlar bulundurmak" suçlamasıyla baskın düzenlemiştir. Baskının ardından savcılar beş DEHAP üyesi aleyhine davalar açmışlardır; mahkeme Aralık ayında davalıları suçlu bulmuş ve para cezasına çarptırmıştır. DEHAP'a göre Eylül ve Ekim aylarında polis PKK/KADEK üyeleri için genel af isteyen bir DEHAP kampanyasına destek veren 1000'den fazla katılımcıyı gözaltına almıştır. Yetkililer gözaltına alınanların birçoğunu serbest bırakmıştır, ancak açılan 100'den fazla dava bulunmaktadır.

Partilerin Parlamenteoya girebilmesi için yurt çapında yüzde 10 oy alması gerekmektedir. Yıl boyunca çeşitli partilerden politikacılar barajın düşürülmesini tartışmıştır. Yıl sonunda AİHM, HADEP tarafından 34 adaylarının kendi bölgelerinde seçimleri kazanmalarına rağmen yüzde 10'luk barajla Parlamenteoya girmelerinin engellendiği yönündeki 2002 Eylül tarihli şikayet dosyalarını reddetmiştir.

550 koltuklu Parlamento'da 24 kadın bulunmaktadır. 24 üyeli Bakanlar Kurulu'nda 1 kadın bakan bulunmakta ve kadın vali bulunmamaktadır. Yaklaşık 20 kadın vali vekili bulunmaktadır. Anayasa kadın ve erkekler için eşit siyasi haklar öngörmektedir, ve bir çok kadın aktif olarak politika yapmıştır.

Azınlıkların siyasi etkinlikleri konusunda yasal kısıtlamalar bulunmamaktadır. Bazı azınlık grupları siyasi alanda aktif olmuştur. Parlatentonun bir çok üyesi ve bir çok kıdemli devlet memuru Kürtlerden oluşmuştur.

Bölüm 4 Devletin İnsan Hakları İhlalleri İddiaları Hakkında Yapılan Uluslararası ve Sivil Toplum Araştırmaları Konusundaki Tavrı

Bir çok yerel ve uluslararası insan hakları grubu bir çok bölgede faaliyet göstermiştir, ancak, özellikle güneydoğuda, devletin engellemesiyle ve faaliyetlerini kısıtlayan yasalarla karşılaşmışlardır. Hükümet yerel STÖ'lerle (işçi sendikalarını kapsayacak şekilde geniş tanımlanan), araştırmalarına yanıt olarak görüşmüş ve bazen önerileriyle harekete geçmiştir. Bir çok STÖ'nün faaliyetlerini idare eden Dernekler Kanunu (bazıları Vakıflar Kanunu'na tabidir diğerleri kendilerini işyeri olarak tanımlamaktadır) üyelik, finansman desteği arama, ve faaliyet alanı konularında kısıtlayıcı hükümler içerir.

İHD'nin yurtçapında 34 şubesi bulunmaktadır ve yaklaşık 14.000 üyesi olduğu sanılmaktadır. İHD tarafından kurulan İHÖ Ankara, İzmir, İstanbul, Diyarbakır, ve Adana'da işkence rehabilitasyon merkezleri işletir ve insan hakları bilgileri için bilgi merkezi olarak hizmet verirler. Diğer yerel STÖ'ler İstanbul'da bulunan Helsinki Yurttaşlar Birliği, Ankara'da bulunan Türk Demokrasi Derneği, Türk Tabipler Birliği, bazı üniversitelerdeki insan hakları merkezleri ve Mazlum-Der'i kapsamaktadır. İnsan hakları örgütleri bazı kentsel ve ilçe bazındaki insan hakları kurullarında temsil edilmiştir.

İnsan hakları ihlallerini belgeleyen hukukçular ve doktorlar gibi insan hakları örgütleri ve denetçileri, alıkoyulma, kovuşturma, gözdağı, taciz edilme, ve resmi kapatma kararlarıyla sürekli karşı karşıya kalmışlardır. İHD, savcıların örgüt aleyhine yıl boyunca yaklaşık 60 dava açtıklarını bildirmiştir. İHD ayrıca önceki yıl açılan bir çok davadaki suçlamalarla da karşı karşıya kalmaya devam etmiştir. Eylülde İHD, Hükümetin 2000 yılında kapattığı Malatya şubesini yeniden açmıştır.

Mayısta polis İHD'nin ulusal merkezlerini ve Ankara şubesine baskın yapmış, terörizmi destekleme iddiasının soruşturulmasının bir parçası olarak kayıtlara ve bilgisayarlara el koymuştur. Soruşturma yıl sonunda devam etmiştir.

Temmuzda Muş polisi, hapisanede ölen bir PKK üyesinin cenazesinde PKK yanlısı yasadışı sloganlar atması nedeniyle "yasadışı bir örgüte yardım yataklık etme" suçlamasıyla İHD Muş şubesi başkanı Sevim Yetkiner'i gözaltına almıştır. Yargılanmasına yıl sonunda devam edilmiştir. Yine Temmuzda İHD kendilerini Jandarma olarak tanıtan kişilerin İHD Bingöl şubesi başkanı Rıdvan Kızgın'a tehdit telefonları açtığını bildirmiştir. İddiaya göre arayanlar Kızgın'ın insan hakları hakkındaki görüşlerini eleştirmiş ve gelmeyi reddettiği halde Jandarma merkezine gelmesini söylemişlerdir.

Yıl sonunda, İHD Başkanı Hüsni Öndül'ün ve diğer 46 kişinin İHD merkezlerine yapılan 2001 Ocak baskınıyla ilişkili suçlamalar dahilinde yargılanmasına devam edilmiştir. Sanıklar el koyma kurallarıyla yasaklanan 33 yayın bulundurmakla suçlanmış ve 3 ila 6 ay hapis cezasıyla yargılanmışlardır.

Martta bir Ankara'da mahkemesi, 2000 yılında söylediği iddia edilen Devlet "Ermeni soykırımı nedeniyle özür dilemelidir" ifadesiyle açılan davadan bunu söylediğini reddeden İHD eski Başkanı Akın Birdal'ı beraat ettirmiştir.

Polis Haziranda Türk Tabipler Birliği eğitim seminerine baskın düzenlemiştir (bakınız Bölüm 1.c.).

2001'deki Al'nın yasal bir birlik olmak için yaptığı önceki başvuruyu reddeden Hükümet, 2002 Mart'ında başvuruyu kabul ederek Uluslararası Af Örgütüne izin vermiştir. Al İstanbul'daki merkezlerinden yönetilmiş ve Ankara, İzmir, ve Diyarbakır'da mitingler düzenlemiştir. Al finansal yokluk nedeniyle şubeler açma planlarını ertelemiştir. Organizasyon yıl boyunca Hükümetle ilişkilerinin iyi olduğunu bildirmiştir.

İnsan haklarını denetlemek isteyen diplomatik kurulların temsilcileri yurttaşlarla, gruplarla ve devlet görevlileriyle konuşmakta özgürdürler; bununla birlikte güvenlik görevlileri bu resmi ziyaretçileri güneydoğuda rutin olarak ve gözetim altında bulundurarak yerleştirmektedir. Ziyarete gelen yabancı devlet görevlileri ve milletvekilleri insan hakları denetçileriyle görüşebilmişlerdir. Yabancı devletleri temsil eden görevlilerin bu tür ziyaretlerine izin verilmediği hakkında kamuoyuna yansıyan bir açıklama olmamıştır. Bununla birlikte, iddialara göre güneydoğuda insan hakları faaliyetlerinde bulunan bazı insanlar yabancı diplomatlarla görüşükten sonra polis tarafından taciz edilmiş ve kendilerine gözdağı verilmiştir.

Meclis İnsan Hakları Komisyonunun görevi yasaların insan hakları hükümleriyle ve uluslararası anlaşmalarla uygunluğunu denetlemek, suistimal iddialarını araştırmak ve rapor hazırlamak, ve gözaltı merkezlerini incelemektir.

Hükümet 81 il ve 849 ilçede İnsan Hakları Kurulları kurmuştur. Kurullar STÖ'ler, profesyonel organizasyonlar ve Hükümet arasında insan hakları görüş alış verişi için bir forum oluşturmak amacıyla tasarlanmıştır. Şikayetleri incelemiş ve uygun bulduklarını savcıya göndermişlerdir. Ayrıca aylık raporlar hazırlamış ve konferanslar, eğitim programları ve kamu bilgilendirme kampanyaları düzenlemişlerdir. Kasımda Hükümet, kurullara üyelik kriterlerini değiştiren yeni bir yönetmeliği kabul etmiştir. Yeni yönetmelikle polis ve Jandarma temsilcileri kurullardan çıkarılmış ve hukukçular, doktorlar, STÖ üyeleri ve diğer sivil toplum üyelerinin sayıları artırılmıştır. İnsan hakları gözlemcileri kurulun çoğunluğunun kamu görevlileri olduğu önceki yönetmeliği eleştirmişlerdir. Bununla birlikte, insan hakları faaliyetlerinde bulunan bazı kişiler yeni yönetmelik dahilinde bile kurulların bağımsız olmadığını çünkü seçilmemiş yöneticiler ve alt yöneticiler tarafından başkanlık edilir durumda kaldığını söylemişlerdir. Yeni yönetmelik ayrıca her il ve ilçede şikayetlerin yapılması için başvuru masaları kurmuştur ve kurulların görevlerini ayrıntılı olarak açıklamıştır.

İnsan Hakları Başkanlığı STÖ'lerle ve eğitimli kamu görevlileriyle koordineli olarak insan haklarıyla ilgili yasaların uygulanmasını denetlemiştir. Başkanlığı Başbakanlığa bağlıydı; ayrı bir bütçesi yoktu, ve kaynakları sınırlıydı. Yıl içinde, Başkanlık insan hakları hakkında ayrıntılı veri toplama ve dağıtma çalışması kapsamında insan haklarına bağlı şikayetler için standart bir form geliştirmiştir.

Parlamento insan haklarının durumunu denetlemek için aşağıdakileri kapsayacak şekilde birçok organ kurmuştur: İnsan hakları işlerine atama yapmaktan sorumlu bakanlıklar arası komite olan İnsan Hakları Yüksek Kurulu; Hükümet ve STÖ'ler arasında fikir alış verişi için sürekli bir forum olarak hizmet vermesi için tasarlanan İnsan Hakları Danışma Kurulu; ve yalnızca alt düzey araştırmaların İnsan Hakları Başkanlığı tarafından yetersiz görüldüğü durumlarda toplanan özel organ olan İnsan Hakları Araştırma Kurulu. İnsan Hakları Araştırma Kurulu hiç toplanmamıştır.

Bölüm 5 Irk, Cinsiyet, Engelli Olma, Dil ya da Sosyal Statüye Dayalı Ayrımcılık

Anayasa ülkenin laikliğini, tüm yurttaşların öngörür, ve etnik ve ırksal temellere bağlı ayrımcılığı yasalar; bununla beraber, kadınlara ve azınlıklara karşı uygulanan toplumsal ve resmi şiddet ve ayrımcılık bir problem olarak kalmıştır.

Kadınlar

Kadınlara karşı uygulanan şiddet ciddi bir sorun olarak kalmış ve karı koca durumunun kötüye kullanılması ciddi ve yaygın olarak görülmüştür. Kanun eşlerin birbirine kötü davranmasını yasaklamaktadır; bununla beraber dayak, tehdit, ekonomik baskı, ve cinsel şiddet şikayetleri devam etmiştir. Her iki cinsiyetteki yurttaşlar istismar için medeni kanun ya da adli suç kapsamında suçlamalarda bulunabilirler ancak bunu nadiren yapmışlardır. Aileyi Koruma Kanunu karı-koca şiddeti kurbanlarının yardım için doğrudan bir hakime başvurmasını sağlamaktadır. Yasa hakimlere istismarcı eşi uyarma ve ev halkından 6 ay uzak durma emri vermesi için yetki verir. Hakimler bu emirleri ihlal edenler için daha fazla ceza verebilir. Büyük kentsel alanlar dışında çok az eş kanundan yardım istese de, kadın hakları savunucularına göre, yetkililer kanunu etkili olacak şekilde güçlendirmelidir.

Başbakanlık merkezindeki Aile Araştırma Enstitüsüne göre, evdeki şiddet kadınlara uygulanan şiddetin en sık görülen biçimlerinden biri olmuştur. Martta İstanbul Bilgi Üniversitesi 25 ilde 6.440 evli ya da boşanmış kadından oluşan örnek grupla yaptığı çalışmanın sonuçlarını duyurmuştur. Çalışmaya göre kadınların yüzde 31.5'i kocalarından dayak yemiştir; yüzde 21.5'i evlenmeden önce babalarından dayak yemiştir; ve yüzde 41'i görücü usulüyle evlenmiştir. 1997'deki benzer ankette yüzde bu oran 29'ken kocalarından dayak yedikleri takdirde şikayet edeceklerini söyleyen kadınların oranı grubun yaklaşık yüzde 35'ine çıkmıştır.

Eş suistimali aile onuru konusunu kapsayan aşırı derece özel bir olay olarak düşünülmemekte ve çok az kadın polise gitmektedir. Polis ev içi kavgalara karışmakta isteksiz davranmış ve genelde kadınlara kocalarına dönmelerini tavsiye etmiştir.

Kanun kadınların kocalarına karşı kısıtlayıcı emirler uygulamasına izin vermektedir ve böylece evlerini terk etmek zorunda kalmamaktadırlar. Gözlemciler ve devlet görevlileri bu hükmün ülkenin bazı kentlerinde ve kırsal alanlarında çok başarılı olduğunu, ancak daha geleneksel olan güneydoğuda daha az başarılı olduğunu belirtmişlerdir. Kanun eşlerle sınırlıdır ve evlenme yoluyla akrabalıklar gibi diğer şiddet unsurlarını kapsamamaktadır.

Kanun tecavüzü yasaklar; bununla beraber yasalar ve yerleşmiş sosyal görüşler cinsel saldırı ya da tecavüz durumlarında kovuşturma yapmayı zorlaştırmıştır. Kadın hakları savunucuları tecavüz olaylarının yetersiz olarak bildirildiğine inanmaktadır.

Kadın hakları savunucularına göre, şiddete maruz kalmış kadınlara hizmet veren dokuz tane devlet tarafından yönetilen sığınma evi ve iki tane STÖ'lerin yönettiği sığınma evi bulunmaktadır; ayrıca Çocuk Esirgeme ve Sosyal Hizmetler Kurumu 53 toplum merkezi yoluyla aile içi şiddet kurbanlarına yasal hizmet vermiştir.

“Namus cinayeti—kadının iffetsizlik yaptığı kuşkusuyla yakın akrabaları tarafından öldürülmesi—kırsal kesimde ve kentlere yeni göç etmiş kişiler arasında devam etmiştir; medyada çıkan haberlere göre her yıl düzinelerce bu tür cinayetlere rastlanabilmektedir. Bunlar güneydoğudaki tutucu, Kürt aileler ya da büyük şehirlerde yaşayan güneydoğu göçmenleri arasında çok sık görülmektedir. Temmuzda Parlamento namus cinayeti faillerini cezai indirim kapsamına sokan bir yasayı fesh etmiştir. Bununla beraber, Parlamento “kızgınlıkla” ya da “tahrik sonucu” işlenen suçlar için cezai indirime izin veren başka bir yasaya dokunmamıştır. Kadın hakları savunucuları namus cinayeti faillerinin bu yasayla cezai indirimden yararlanmaya devam ettiklerini söylemişlerdir. Gözlemciler genç suçlulara yönelik cezai indirim nedeniyle, daha çok genç erkek akrabaların işlenen cinayetleri üstlendiklerini belirtmişlerdir.

Kadın savunucusu bir grup olan Uçan Süpürge'ye göre, kadınların karşılaştığı namus cinayeti ve diğer sorunlar medya ve toplumda önceki yıla göre daha çok tartışılmıştır. TRT televizyonu 3 aylık diziler halindeki günlük programlarla yıl boyunca kadın sorunlarını yayınlamıştır.

Haziranda Mardin ilinde, Semse Allak aynı saldırıda ölen Halil Acil tarafından hamile bırakıldığı için akrabaları tarafından taşlanmasıyla oluşan yaralar nedeniyle ölmüştür. Allak'ın henüz doğmamış çocuğu da ölmüştür. İki akraba cinayetler için suçlanmıştır. Dava yılın sonunda devam etmiştir. Kasımda Diyarbakır'da 15 yaşında bir kız evlilik dışı hamile kaldığı için 16 yaşındaki abisi tarafından saldırıya uğradıktan sonra ölmüştür. Abi gözaltına alınmış ve dava yılın sonunda devam etmiştir.

İnsan hakları örgütleri genç kızlar arasında özellikle güneydoğu ve doğuda yüksek intihar oranını bildirmeye devam etmektedirler. Gözlemciler zorlamayla yapılan evliliklerin ve ekonomik sorunların intiharlarda etkili olduğunu belirtmektedirler. Batman ilinde 2001 yılında yapılan bir çalışmada, erken yapılan evliliklerin fiziksel ve psikolojik sorunları olan kızların intiharları için hızlandırıcı bir etki yaptığını sonucuna varılmıştır.

Önceki yılların aksine İHÖ zorla yapılan “bekaret testi” bildirmemiştir.

Fahişelik yasaldır; bununla beraber polis yasal olmayan bir şekilde çalışan bir çok yabancı fahişeyi tutuklamıştır. Kadın ticareti bir sorun olmuştur (bakınız Bölüm 6.f.).

Türk Kadın Hukukçuları Birliği ve diğer kadın hakları savunucuları Ceza Kanununun bazı maddelerini kadın ayrımcılığı yapmakla eleştirmişlerdir. Ayrımcı Ceza Kanunu maddeleri şunları öngörür: Tecavüz bireye karşı değil topluma karşı işlenmiş bir suç olarak ele alınır; eşler arasındaki tecavüz yasal olarak tecavüz sayılmaz; tecavüzcüler ve kişiyi kaçıranlar kurbanlarıyla evlendiklerinde cezadan kurtulabilirler; kurban evliyse tecavüz daha ağır cezalandırılır, kurban bekarsa daha hafif cezalandırılır, ve eğer kurban bekarsa ve bakire değilse daha da az ceza alır. Ülkedeki Avrupa Komisyonu Temsilcisi Başkanı Büyükelçi Hansjorg Kretschmer, Aralık'ta yaptığı bir konuşmada Ceza Kanununun "kadınların insan haklarını korumak ve tanımak için gereken temel gereklilikleri sağlayamadığını" söylemiştir.

Parlamento kendi iç tüzüğünü Ocak 2002'de kadın devlet memurlarının işyerinde pantolon giymesini yasaklayan yönetmeliğin değiştirilmesine uygun şekilde düzenlememiştir.

Kadın ve Çocuktan Sorumlu Devlet Bakanlığı'nın altında çalışan Kadın Durumu ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nü sorumluluğu eşit haklar sağlamak ve kadınlara karşı ayrımcılığa dikkati çekmektir. Hükümet 1990'da kurulan Genel Müdürlük için organize yasalar oluşturmamıştır; bunun sonucu olarak 42 kişiyi sınırlı personel sayısını artıramamıştır.

Kadınlar özellikle kentsel alanlarda, mesleki alanda, iş hayatında, ve kamu hizmetinde iyi şekilde temsil edilmiş ve üniversite öğrencilerinin üçte birini oluşturmuşlardır. Bununla beraber iş alanında çeşitli düzeylerde ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaya devam etmişlerdir. Kadınlar genelde hükümette de dahil olmak üzere yönetim düzeyindeki pozisyonlarda az temsil edilmişlerdir (bakınız Bölüm 3). Kadınların büyük yüzdesi (erkekler gibi) tarım ve ticaret, lokanta ve otel sektörlerinde ücretsiz aile çalışanı olarak yer almakla beraber, genelde meslek hayatında, iş hayatında ve devlet memurluğu pozisyonlarında eşit iş için eşit para almışlardır.

Yıl içinde yayınlanan bir UNICEF raporuna göre, 2000'de erkeklerin okuma yazma oranı yüzde 94 iken kadınların oranı yüzde 77'dir. Bununla beraber, kırsal kesimde bu oran kadınlar için yüzde 50'ye kadar düşmektedir. Erkeklerin oranının yüksek olmasının bir nedeni orduya hizmet etme zorunluluklarıdır; okuma yazma bilmedikleri takdirde askere alındıktan sonra öğretilmektedir. Ayrıca, kırsal kesimdeki aileler erkek çocukların eğitimine kız çocukların eğitiminden daha fazla önem vermişlerdir.

Bağımsız kadın grupları ve kadın hakları dernekleri bulunmakla beraber, çoğunlukla finansal sorunlar nedeniyle sayıları ve faaliyetlerinde önemli bir artış olmamıştır. Yerel baro birliklerine üye olan bir çok kadın komitesi bulunmaktadır. Diğer organizasyonlar Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği (Ka-Der), Uçan Süpürge, Türk Kadınları Birliği ve Kadın İşlerini Değerlendirme Vakfı'dır. Kadınlar, laik ve daha dini yönelimleri olan kadınlar arasındaki süre gelen tartışmalarda, özellikle devlet binaları ve üniversiteler gibi kamusal alanlarda türban takma ya da takmamayı seçme hakkı konusunda oldukça aktif olmaya devam etmişlerdir (bakınız Bölüm 2.c.).

Çocuklar

Hükümet çocukların refahını ileri götürmeyi üstlenmiş ve çocuk ölüm oranını daha da düşürmek dahil olmak üzere eğitim ve sağlık imkanlarını artırmak için çalışmıştır. Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanı Hükümetin çocuk programlarının uygulanmasını izlemiştir. Çocuk Haklarını Denetleme ve Değerlendirme Yüksek Kurulu çocuk hakları konusuna odaklanmıştır.

Devlet tarafından karşılanan, 8 yıllık ya da 14 yaşına kadar süren eğitim zorunludur. Kırsal kesimdeki geleneksel aile değerleri erkek çocukların ileri eğitimine kız çocukların eğitiminden daha fazla vurgu yapmaktadır; 8 yıllık zorunlu eğitim (1998'de yürürlüğe girmiştir) kızların okula kaydolma oranını artırmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'na göre erkeklerin yüzde 100'ü ve kızların yüzde 92'si ilkökula devam etmektedir. Bununla beraber, kırsal kesimde kızlar için okuma yazma oranı düşük olarak kalmış ve bir çoğu ilkökulu bitirmemiştir. Birçoğu ilkökulu bitiren erkek çocuklar için okuma yazma oranı daha yüksektir.

Kırsal kesimdeki bazı çocuklar liseye devam etmişlerdir ve bunun için genelde yolculuk etmek ya da evden ayrılmak zorunda kalmışlardır.

Hükümet tüm yurttaşlar için sosyal güvenlik ve sağlık sigortası sağlamayı amaçlamıştır, ancak ailelerin ve çocuklarının yaklaşık yüzde 20'sini kapsam dışı bırakan açıklar aynı kalmıştır. Sigorta tarafından kapsanmayan kişiler kamusal sağlık hizmetlerine erişim için özel bir program kullanabilirler. Bazı doğu ve güneydoğu illerinde aşı olma oranı ülkenin geri kalanını geriden takip etmiştir. Bebek ölüm oranı hızla düşmüştür. UNICEF'e göre bebek ölüm oranı 2001'de binde 36'ya düşmüştür.

Çocuk istismarı konusunda raporlar bulunmaktadır. Güneydoğuda çocuklar büyük oranda bir şiddet döngüsüne maruz kalmışlardır. Geçmişte bir çok ailenin --zorunlu ya da gönüllü-- göçü, eskiden olan öğretmenlere karşı terör, ve okul kapatmalar çocukları köklerinden koparmış ve okul gibi temel, zorunlu hizmetleri sağlamak için gerekli kaynakları bulmanın zor olduğu şehirlere taşınmalarına neden olmuştur.

Kadın örgütleri, Ceza Kanununun gayri meşru bir çocuğu "aile onurunu korumak" için öldüren bir annenin ceza indiriminden yararlanmasını öngören bir maddesini eleştirmiştir.

Çocuk işçiler bir sorun olmuştur (bakınız Bölüm 6.d.).

Engelli Kişiler

Engelli kişilere yönelik doğrudan, belirli bir ayrımcılık olmamıştır, ancak ekonomik imkanların azlığından şikayet etmişlerdir. Kanun, engellilerin binalara ve toplu taşıma araçlarına erişiminin sağlanmasını zorunlu kılmamaktadır. Engelli kişiler, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin ürünlerini indirimli olarak ya da ücretsiz olarak satın alma hakkı gibi bazı özel imtiyazlara sahiptirler.

2000 yılına ait bir UNICEF raporuna göre, sosyal yardımlaşma kurumları "özürlülere kısıtlı finansal olanak, iş ve eğitim desteği sağlamıştır. Engelli kişiler için devlete ait bir çok kuruluş olmakla beraber, engelli kişilere gösterilen ilgi çoğunlukla bireysel ve ailevi düzeyde kalmıştır. Başbakanlık bünyesindeki Engelliler İdaresi'nin ulusal ve uluslararası kuruluşlarla birlikte çalışmayı ve koordinasyonu, ve hizmetlerin dağıtımı gibi konularda araştırmalar yapmayı zorunlu kılan bir emri vardır. Yıl boyunca, Parlamento'nun görme özürlü bir üyesi olan Lokman Ayva, engellilerin haklarını savunmak için bir meclis grubu oluşturmuştur. 50'den fazla çalışanı olan şirketler çalışanlarının yüzde 2'si oranında engelli çalışan bulundurmak durumundadır, ancak bu gereklilik için istikrarlı bir biçimde zorlama yapılmamıştır.

Milliyet/İrk/Etnik köken kaynaklı Azınlıklar

Anayasa bütün Türkler için tek ulus öngörür ve bu yüzden etnik grupları ulusal, ırksal ya da etnik azınlık olarak tanımaz. Kürt kökenli yurttaşlar büyük bir etnik ve dilsel grup oluşturmuştur. Ülkenin milyonlarca yurttaşı kendini Kürt olarak tanımlamıştır ve Kürtçe konuşmaktadırlar. Toplumsal ya da siyasi olarak Kürt kimliklerini açıklayan ya da kamusal alanda Kürtçeyi kullanmayı savunan Kürtler sansür, taciz ya da kovuşturma riskini almışlardır. Bununla birlikte batıdaki sanayileşmiş kentlerde uzun süredir yaşayan Kürtler ulusun siyasi, ekonomik, ve sosyal yaşamında asimile olmuşlardır ve bir çok kuşakta karşılıklı evlenmeler olmuştur. Batıya göçen Kürtler (güneydoğudaki çatışma yüzünden yerleri değiştirilenler dahil) kültürlerini ve köy kimliklerini de beraberlerinde getirmişlerdir, ancak az eğitimlidirler ve fazla bir hünerleri yoktur.

Bilinen resmi bir Roman popülasyon nüfus tahmini bulunmamaktadır, ancak Bulgaristan ve Yunanistan yakınındaki bölgelerde önemli miktarda olabilir, ve Anadolu boyunca bir çok Roman'a rastlanabilir. İnsan hakları gözlemcileri bir çok Roman'ın ayrımcılık korkusuyla etnik kimliğini açıklamadığını söylemişlerdir. Avrupa Roma Haklar Merkezi, Şubat sonunda Edirne'de polis, bir cüzdan çaldığından kuşku edilen 14 yaşındaki bir Roman çocuğu dövdüğünü ve elektrikle işkence yaptığını iddia etmiştir. Merkez, Bursa'da Roman evlerine ve kahvelerine arama izni olmadan baskınlar düzenleme dahil olmak üzere polis görevini kötüye kullandığını rapor etmiştir. Devlet "çingene"nin resmi sözlüklerdeki tanımını düzeltmiştir; eski tanımda "utanmaz" ve "hırsız" gibi terimler geçmekteydi. Bununla beraber, kanun "göçebe Çingeneleri" göçmen olarak kabul edilemeyecek dört insan kategorisinin arasında sayar.

Yıl boyunca Türkiye Bilimler Akademisi ve Tarih Vakfı ilk ve orta öğretim okul kitaplarındaki insan haklarına odaklanan bir incelemenin sonuçlarını yayınladı. İncelemeye göre, kitaplar sıkça ayrımcı bir dil kullanmaktadır. Örneğin bir kitapta “Çingeneler, genelde çocuklarla, dilenirler,” bir diğerinde Ermenilerin Türkiye’de bulunduğu belli tarihsel dönem için “Devlete sadık değillerdi ve zararlıydılar” denmiştir. Türk ve Yunan dillerini karşılaştıran bir okul kitabında “Türkçe’de Yunanca’da olduğu gibi yılanın tıslamasına benzeyen ‘s’ sesi tekrarlarının bulunmadığı” söylenmiştir.

Bir çok Kürt vatandaşın yeni doğan çocuklarına Kürt isimler veremediklerini belirten bir çok rapor bulunmaktadır. Bazı durumlarda, ebeveynlere karşı davalar açılmıştır. İddialara göre, Ağustos ayında Mersin’deki yetkililer Ali Aksan’ın çocuklarına "Mihriyan," "Zozan," ve "Berivan" isimlerini vermesine izin vermemiştir. İddialara göre, Eylül ayında İstanbul’daki yetkililer Şevket Gasgar’ın oğluna “Deral” ismini koymasını engellemişlerdir.

Temmuz ayında, Parlamento Nüfus Yasası’nın Kürt isimlerinin kullanımını engellemek için kullanılan bir maddesini değiştirmiştir. Düzeltme ile “ulusal kültüre” ya da “gelenek ve göreneklere” aykırı olan isimlerin kullanılması ifadesi kaldırılmış, onun yerine “ahlaki normlara” aykırı olan ya da “toplumu rahatsız eden” isimler yasaklanmıştır. Düzeltilen ifade kısıtlamayı hafifletmek için tasarlanmıştır; bununla beraber insan hakları savunucuları yerel yetkililerin pratikte uygulamayı yapamadıklarını iddia etmişlerdir. Eylülde İçişleri Bakanlığı yerel memurları yeni yönetmelikler konusunda bilgilendiren bir genelge yayınlamıştır. Bununla beraber genelge Kürtçe’de kullanılan ancak Türkçe’de bulunmayan harflerin kullanılmasını yasaklamıştır. Aralıkta, Diyarbakır İl Jandarma komutanı Diyarbakır baş savcısının bürosundan değiştirilen yasa sayesinde isimlerini değiştirmek için başvuran kişilerin listesini istemiştir. İddialara göre savcı bunu kabul etmiştir. Diyarbakır Barolar Birliği talebi protesto etmiştir. Kürt ve Kürt yanlısı siyasi partiler için ifade özgürlüğü konusunda bir çok kısıtlamalar bulunmaktadır (bakınız Bölüm 2.a. ve 3).

Mayısta Diyarbakır DGM’si “kin ve düşmanlığı kışkırtmayla” suçlanan bir genci temize çıkarmıştır. Genç, okulda söylenen geleneksel bağlılık andını değiştirerek “Ne mutlu Kürdüm diyene” olarak okumakla suçlanmıştır. Kürtçe ve “Türkiye vatandaşlarının günlük yaşamlarında kullandığı” Türkçe olmayan diğer dillerde yayın yapma ve özel kurs açmaya izin veren 2002 reform yasaları için yönetmeliklerin uygulanması bazı bürokratik engellere yol açmıştır (bakınız Bölüm 2.a.). Temmuzda Parlamento bu engelleri ortadan kaldırmak için reformlar tasarlamıştır. Bununla beraber, yıl sonu itibarıyla bu reformlar altında Türkçe olmayan hiçbir yayın başlamamış ya da kurs açılmamıştır. Şanlıurfa, Batman, ve Van illerindeki yetkililer, başvuranların kuruluşlarının isimlerini değiştirmesi gerektiği de dahil olmak üzere bazı teknik nedenlerle Kürt dili kurslarının açılma iznini vermemiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı okullardaki müfredatı sıkı bir şekilde denetlemiştir. Az sayıdaki Yunanca konuşan öğrencinin eğitimlerine devam etmek için çok az imkanı kalmıştır, ve bunun sonucu olarak birçoğu tekrar dönmek üzere Yunanistan’a gitmiştir.

Nisanda Milli Eğitim Bakanlığı tüm okullara beşini ve yedinci sınıflarının Osmanlıların Ermenilere karşı soykırım yaptığı iddialarının “temelsiz” olduğunu kanıtlayan bir sayfalık kompozisyon yazmalarını söyleyen bir genelge göndermiştir. Ülkedeki Ermeni okullarına da bu genelge gönderilmiştir. Etnik Ermeni topluluklarının liderleri Ermeni öğrenciler üzerinde psikolojik baskı yaptığını söyleyerek genelgeyi eleştirmişlerdir. Bakanlık ayrıca okullardan konu üzerine konferanslar düzenlemelerini istemiştir, ve polis bu konferanslardan birinde yapılan yorumlar nedeniyle yedi öğretmeni tutuklamıştır (bakınız Bölüm 2.a.).

Bölüm 6 İşçi Hakları

a. Toplanma Hakkı

Anayasa işçilere polis ve askeri personel haricindeki devlet memurları da dahil olmak üzere, serbestçe toplanma ve temsilci sendikalar kurma hakkı tanımaktadır, ve pratikte bu yapılmıştır. Bununla beraber, toplanma hakkı konusunda bazı kısıtlamalar olmuştur. Anayasa hiç kimsenin bir işçi sendikasına üye olmaya, üyesi olarak kalmaya, ya da sendikadan ayrılmaya zorlanamayacağını öngörür. Sendikalar Hükümet ve siyasi partilerden bağımsız olmuştur. Sendikaların, miting ya da toplantılar düzenlemek için resmi izin almaları gerekmiştir ve devlet temsilcilerinin toplantılarına katılmasına ve işleyişi kaydetmelerine

izin vermek zorundadırlar, ancak bu gereklilikler için her zaman zorlama yapılmamıştır. Savcılar çalışma mahkemelerinden, belirli legal normların çiğnenmesine bağlı olarak işçi sendikaları ya da konfederasyonlarının faaliyetlerinin askıya alınmasını ya da ciddi ihlaller için tasfiye edilmesini talep edebilir; ancak Hükümet bir sendikayı birden bire fesh edemez.

Ücretli ve maaşlı olanların yaklaşık yüzde 16'sı sendikalıdır. İş gücü sayısı, yüzde 35'i tarımda çalışmak üzere, yaklaşık 24 milyondur. Sendikaların üç konfederasyonu bulunmaktadır: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş), İşçi Hakları Sendikası Konfederasyonu (Hak-İş) ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK). Ayrıca 4 kamu çalışanları sendikası konfederasyonu—Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK); Türkiye Kamu-Sen; Memur-Sen; ve Bağımsız Sendikalar Konfederasyonu—ve 27 bağımsız sendika bulunmaktadır. Sendikalar ve çalışanları yasal olarak üyelerinin ekonomik ve sosyal menfaatlerini doğrudan etkileyen konulardaki görüşlerini açıklama hakkına sahiptirler. Anayasa sendikalar ve konfederasyonların ülkenin temel demokratik ilkelerine karşı faaliyetlerini yasaklamaktadır. Sendikalar kamu yetkililerinden ya da siyasi partilerden maddi yardım alamazlar; sendikalar ayrıca bir siyasi partinin adını ya da amblemini kullanamazlar, ya da ticari faaliyette bulunamazlar.

Kanun sendika karşıtı ayrımı yasaklar ve Anayasa işçilere bir sendika üyesi olma ya da üyeliğini reddetme yönünde baskı yapılmasını yasaklar; ancak bu ayrıma uygulamada zaman zaman rastlanmıştır.

Uluslararası İş Örgütü (ILO) Hükümeti sendika karşıtı ayrımcılığa karşı işçilerin etkili olarak korunmasını sağlayacak önlemlerin alınması için uyarmıştır. Sendikalar kanunu işverenin meşru nedenler olmaksızın bir sendika temsilcisi işten çıkarmamasını öngörür. Sendika üyesi bu çıkarma için mahkemelere başvurabilir, ve eğer hüküm sendika üyesinin lehineyse işveren tazminat ödemek durumundadır. Bu yasalar genelde pratikte uygulanmıştır. Ancak özel sektör işverenleri sendikaları ortadan kaldırmaya çalışmaya devam etmişlerdir.

Devletin onayıyla, sendikalar konfederasyonlar oluşturabilir ve organizasyonlar ülkeye düşmanlık beslemedikleri ya da din ve inanç özgürlüğünün karşısında olmadıkları sürece uluslar arası işçi bünyelerine katılabilirler. Türk-İş, Hak-İş, DİSK, ve KESK, Bağımsız Sendikalar Uluslararası Konfederasyonuna (ICFTU) üye olmuştur.

Mayısta Parlamento iş güvenliği unsurlarını kapsayan etraflı bir çalışma yasası geçirmiştir. Yasa 30 ya da daha fazla işçi bulunduran işverenlerin bir anlaşmaya son verirken meşru bir neden göstermesini ve son vermenin bildirilmesi için standartlar koymasını şart koşar. Yasa ayrıca dil, ırk, cinsiyet ya da siyasi ve dini inanca bağlı ayrımcılığı yasaklar. Bazı sendika temsilcileri, bu yasanın bazı açılardan değiştirilen yasaya göre daha az kapsamlı olduğunu söyleyerek yasayı eleştirmişlerdir.

b. Toplu Örgütlenme ve Sözleşme Hakkı

Tüm sanayi işçilerinin toplu örgütlenme ve sözleşme hakkı bulunmaktadır ve sanayi işçilerinin çoğuyla özel sektördeki tarım işçilerinin bir kısmı örgütlenmiştir. Devlet memurları da toplu sözleşme yapabilirler. Çalışma sözleşmeleri olan 9 milyon çalışandan yaklaşık 1.3 milyonu toplu sözleşme altındadır.

Kanun, bir sözleşme aracısı olmak için, sendikanın söz konusu iş alanında yüzde 50 artı bir işçiyi, ve söz konusu sanayi dalındaki tüm işçilerin yüzde 10'unu temsil etmesini şart koşmaktadır. Bu şartın yerleşmiş sendikalara, özellikle örgütlü işçilerin yaklaşık yüzde 80'ini temsil eden bir konfederasyon olan Türk-İş'e üye olan sendikaların lehine bir etkisi olmuştur. ICFTU, kanunun sonucu olarak, ekonomik faaliyetler dahilindeki bir çok sektörde bulunan işçinin toplu sözleşmeler dışında kaldığını bildirmiştir.

ILO Hükümete, örgütlenme ve toplu sözleşme hakkı konusundaki ILO 98 Anlaşmasını ihlal ettiği gerekçesiyle yüzde 10 kuralını kaldırma çağrısı yapmıştır. Bununla beraber, hem Türk-İş hem de Türkiye İşverenler Örgütü yüzde 10 kuralını tutmaya onay vermişlerdir, çünkü her iki konfederasyonun da yerleşmiş bir üyelik alanı bulunmaktadır. Hükümet kuralı değiştirmek için harekete geçmemiştir.

Greve yönelik anayasal hak sınırlıdır. Örneğin, Devlet Memurları Yasası ve Ceza Kanunu devlet memurlarının; yaşam ve mülkiyetin korunması ile ilgilenen kamu görevlilerinin; maden ve petrol endüstrilerinde, sağlık hizmetlerinde, ulusal savunma, ve eğitim alanında çalışanların grevine izin vermemektedir. Ancak, çalışanlar genelde zarara uğramadan bu kısıtlamaları ihlal etmeye devam etmişlerdir. Türkiye İşverenler Sendikaları Konfederasyonu'na (TİSK) göre, yıl boyunca 1.535 işçinin katıldığı 23 grev olmuştur. Yıl boyunca olan grevlerin çoğu yasa dışı olarak gerçekleşmiştir; yasa dışı grev yapan bazı grevciler işten çıkarılırken, çoğu durumda işverenler misilleme yapmamışlardır.

Grevden yapılmadan önce toplu pazarlık gerekmektedir. Kanun sendikanın greve gitmeden ya da işverenin lokavt yapmadan önce izlemesi gereken adımları belirtmektedir; bağlayıcı olmayan aracılık bu adımların sonucusudur. Bu adımlara uymayan taraf haklarını kaybeder. Sendikaların ikincil (birlikte), siyasi, ya da genel grev yapması ya da iş yavaşlatması yasaklanmıştır. İşverenler grevlere lokavtla karşılık verebilirler, ancak grev kırıcılar almak ya da normalde grevciler tarafından yapılan işleri yapmak için idari personel almak yasaklanmıştır. Toplu sözleşmeler, grev, ve lokavt hakkındaki kanun, işverenlerin yasal grevlere katılan ya da teşvik eden işçileri çıkarmasını yasaklamıştır. Grevin yasaklandığı sektörlerde, anlaşmazlıklar sözleşme hakemliğiyle çözülmüştür. TİSK yıl süresince, 2000'den beri ilk lokavtlar olan, 888 işçiyi kapsayan iki lokavt yapıldığını bildirmiştir.

Kanun Hükümete, ulusal güvenlik ya da kamu sağlığı ve güvenliği nedenleriyle grevleri 60 gün için askıya alma izni vermektedir. Sendikalar Danıştay'a bu askıların kaldırılması için dilekçe verebilir. Eğer bu başvuru başarılı olmazsa, ve taraflarla aracılar anlaşmazlığı çözemezlerse, 60 gün sonunda grev için zorlayıcı hakemliğe başvurulur. ILO'nun Uzmanlar Komitesi ve Standartları Uygulama Komitesi Hükümetin yasayı uygulamasının fazla genel olduğu sonucuna varmıştır, ve Hükümeti zorlayıcı hakemliğe başvurmayı terimin gerçek anlamında gerekli hizmetlerle kısıtlamaya çağırmışlardır. Hükümet yasanın Komiteler'in ilkeleriyle çelişmediğini bildirmiştir.

21 serbest bölge ve ithalat işlemleri bölgesi bulunmaktadır. Bu bölgelerde sendika örgütlenmesi ve toplu sözleşmelere izin verilmiştir. Bölgelerin içindeki çalışanlara, enflasyondan bir miktar koruma sağlayan yabancı para şeklinde ödeme yapılmıştır.

c. Baskı ve Zorla Çalıştırmanın Yasaklanması

Anayasa ve kanun ulusal aciliyet durumları haricinde, çocuklarda dahil olmak üzere, baskı ve zorla çalıştırmayı yasaklar; ancak bu tür uygulamaların gerçekleştiğine dair bilgiler edinilmiştir (bakınız Bölüm 6.f.). Bazı ebeveynler çocuklarını sokaklarda çalışmaya ve dilenmeye zorlamışlardır (bakınız Bölüm 6.d.).

d. Çocuk Çalıştırma Uygulamasının Durumu ve Çalışmak İçin Gereken Minimum Yaş

Anayasa ve kanun, okula kayıtlı olan ya da mesleki eğitim alan 13-14 yaşlarındakilerin hafif, yarım günlük işlerde çalışmasına izin verir, bunun haricinde 15 yaşından küçük çocukların tam gün çalışmasını yasaklar. Anayasa ayrıca "kimsenin yaşına, cinsiyetine ve kapasitesine uymayan işlerde çalıştırılmayacağını" öngörür. Bu madde ve ilgili yasalarla Hükümet çocukları, maden işçiliği yapma ya da gece çalışma gibi yaş ve kapasitelerine uygun olmayan işlerden uzak tutmayı üstlenir. Çalışma kanununa göre, okula giden çocuklar, okul zamanı dahil, günde 7.5 saatten fazla çalışamaz. Çalışma Bakanlığı bu yasaları çalışma kanununun sahasına giren, orta ve büyük ölçekli sanayi ve hizmet sektöründeki girişimlerin işyerlerinde etkili olarak uygulanmasını sağlamıştır. 50 kişiden daha az çalışanı bulunan tarım işlerinde çalışan çocuklar, aile işletmelerinde, 3 ya da daha az işçinin bulunduğu kuruluşlarda, ve eviçi işçisi olarak çalışan çocuklar çalışmak için minimum yaş vermeyen Yükümlülükler Kanunu'na tabidirler. Bununla beraber, Kamu Sağlığı Kanunu'na göre 16 yaşından küçük çocuklar günde 8 saatten fazla çalışamazlar.

Çocuk işçiliği yaygındır, ancak azaldığı görülmüştür. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün raporlarına göre 12-17 yaşları arasındaki çalışan çocukların sayısı 2001'de 1.5 milyonken 2003'te 948.000'e düşmüştür.

Çocuk işçilik daha çok küçük ölçekli işletmelerde kullanılmıştır. Hacettepe Üniversitesi tarafından 2001'de çocuk işçiliğiyle ilgili olarak yapılan bir çalışmaya göre, çalışan çocukların yüzde 79.4'ü kırsal kesimde yaşamaktadır ve bu çocukların yüzde 92.6'sı tarım sektöründedir.

Pratikte, bir çok çocuk aileleri ek gelire ihtiyaç duyduğu için çalışmaktadır. Gayri resmi bir sistem, örneğin oto tamir atölyelerinde, genç erkek çocuklar için düşük ücretli işler sağlamıştır. Kızların nadir olarak toplum içinde çalıştığı görülmüştür, ancak özellikle kırsal kesimde el sanatları işlerinde çalışmak için okula gönderilmemişlerdir. Çocukların çalıştırılmasının en önemli kısmı genelde tarım ve hayvancılık gibi geleneksel aile ekonomik faaliyetlerine bağlı olarak kırsal kesimde olmaktadır. Hasatın tüm aileyle beraber çalışılarak toplanması yaygın olarak görülmüştür.

Hükümet kademeli olarak çocuk işçiliğini ortadan kaldırmak için çalışmıştır ve ILO ile beraber boyutlarını belgelemek ve çözüm bulmak için çalışmıştır. Çalışma Bakanlığı çocuk işçiliği konusundaki 700 alan araştırmacısının 108'ini eğitmiştir. Sahada çalışan çocukların bir çoğu, örneğin tarım ya da gayri resmi ekonomide çalışanlar, çalışma yasaları tarafından kapsamamıştır ve bu yüzden teftiş edilememektedir.

Küçük işletmeler çocuk işçileri tercih etmektedirler çünkü daha ucuzdur ve çocuklar için pratik eğitim sağlamaktadır ve bu çocuklar ilerde aynı işyerinde çalışmalarını için tercih edilmektedir. Bu işlerde çalışan çocuklar Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Merkezi'ne kaydedildikleri takdirde, haftada bir defa eğitim için merkeze giderler, ve bu merkezler yasayla çocukların işyerlerini denetlemekle yükümlüdür. 81 ilde 346 merkez vardır; bu merkezler 113 meslek alanında çıraklık eğitimi verirler. Çalışan çocukların yalnızca yüzde 22.8'i bu okullardan yararlanmıştı.

Çocuk işçiliğinin en kötü şekillerini açıklayan ILO 182 Anlaşmasına göre, Hükümet çocuk işçiliğinin en kötü şekillerini sokaklarda çalışan, sağlık ve güvenliklerinin tehlikede olduğu sanayi sektöründe çalışan ve göçebe tarım işçileri olarak çalışan çocuklar olarak tanımlamıştır (bakınız Bölüm 6.f.). Hükümet ILO ile beraber çalışarak çocuk işçiliğini ortadan kaldırma planının parçası olarak üç inceleme hazırlamıştır.

Yurtçapında sokaklarda çalışan çocukların sayısı hakkında güvenilir istatistikler yoktur. Hükümet sokaklarda çalışan çocuklara destek veren 28 merkez işletmiştir.

e. Uygun Çalışma Koşulları

Asgari Ücret Komisyonu adındaki üç kısımlı, devlet-sanayi-sendika, organ 6 ayda bir asgari ücreti gözden geçirmiştir. Aralıkta Komisyon net asgari ücreti 216 \$ (303 milyon lira) olarak belirlemiştir. Asgari ücret bir işçi ve ailesinin yaşaması için tatmin edici bir standart sağlamamıştır. Bununla beraber, işçilerin çoğu asgari ücretten çok daha fazla kazanmaktadır. Türk-İş, Çalışma Bakanlığı'nı asgari ücret çalışanlarından alınan gelir vergisinden ve sosyal güvenlik kesintilerinden muaf tutmak için yetkisini kullanmaya çağırmıştır, ama başarılı olamamıştır. Çalışma kanunu kapsamındaki, toplam işgücünün üçte birini oluşturan çalışanlar, Türkiye İşverenler Birliği'ne göre toplam bedelin yaklaşık yüzde 62.7 olarak hesaplanan, sıcak yemek ya da günlük yemek harcı ve diğer yan ödemeleri de almışlardır.

Kanun haftada 45 saatlik çalışma zamanı öngörür, haftada bir dinlenme günü şart koşar, ve fazla mesaiyi günde 3 saatle, yılda en fazla 90 günle sınırlandırır. Çalışma Bakanlığının İş Teftiş Kurulu Başkanlığı çalışanların yüzde 12'sinin bulunduğu sendikalaşmamış olan endüstriyel sektörde, hizmet sektöründe, ve devlet sektörlerinde ücret ve saat maddelerinin etkili bir biçimde uygulanmasını sağlamıştır.

Kanun iş sağlığı ve güvenliği yönetmeliklerini şart koşar, ancak pratikte Hükümet etkili teftiş yapmamakta ve takviye programlar geliştirmemektedir. Kanun, güvenlik müfettişi, çalışan, ve işveren temsilcilerinden oluşan beş kişilik bir komitenin çalışmanın çalışanların hayatını tehlikeye soktuğuna karar vermesi durumunda çalışmanın durdurulmasına izin verir. Pratikte, maddi kısıtlılıklar, sınırlı güvenlik bilinci, dikkatsizlik, ve kaderci yaklaşımlar işçiler ve benzer olarak işverenler tarafından iş güvenliği ve sağlığına az önem verilmesiyle sonuçlanmıştır. Kanun, işçilerin işi kaybetme riski olmadan riskli durumlardan kaçınmasına izin verir.

f. İnsan Ticareti

Kanun insan ticaretini yasaklar; ancak, cinsel istismar ve işçilik amaçlarıyla ülke içine ve ülke içinde insan ticareti yapıldığını gösteren raporlar vardır. Polisin İstanbul'daki gayriresmi genelevlerde çalışılmasına göz yumduğuna ve ayrıca giriş limanlarında insan kaçakçılarından rüşvet almış olabileceklerine dair suçlamalar olmuştur. Polisin insan ticaretine katıldığı kuşkusuyla tutuklandığı en az bir duruma rastlanmıştır.

Yasalar insan ticaretini bir suç olarak görmektedir. İnsan ticareti yapan kişiler 5 ila 10 yıl hapis cezasına çarptırılır, ancak Hükümet insan ticaretini bir gönüllü fahişelik ve yasadışı göçmenlik konusu olarak görmüştür. Yıl boyunca, insan ticareti yapanlara, toplam 46 sanığı suçlayan 14 dava açmışlardır. Mahkemeler üç davada beraat kararı vermiştir; diğer davalar yıl sonunda devam etmiştir.

Ağustos'ta Trabzon polisi bir alandaki oteller, kafeteryalar ve kahvelerden, Rusya'dan, Ukrayna'dan ve Gürcistan'dan kadınların bulunduğu 310 yabancı kadını göz altına almıştır. Polis ayrıca içlerinde otel ve kafeterya yöneticilerinin de bulunduğu 190 erkeği gözaltına almıştır. Yetkililer kadınlardan gönüllü olarak fahişelik yapan 69'unu sınırdışı etmiş, ve diğerlerinin insan ticareti kurbanları olması şüphesini araştırmıştır. Polis ayrıca davada 17 insan ticareti zanlısı için soruşturma açmıştır. Davalar yılın sonunda devam etmiştir. Basın haberlerine göre, yetkililer Eylül ayında, turizm sektörünü sekteye uğrattığı şikayetiyle Trabzon emniyet amirini görevden almışlardır.

Hükümetin, Dış İşleri, Sağlık, İç İşleri, Adalet, ve Çalışma bakanlıklarından ve ayrıca Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Genel Müdürlüğü, Kadın Durumu ve Sorunları Genel Müdürlüğü görevlilerinin ve Marmara Üniversitesi öğrencilerinin bulunduğu İnsan Ticareti Karşıtı Çalışma Birliği bulunmaktadır. Nisanda Hükümet Çalışma Birliği tarafından geliştirilen bir Ulusal Eylem Planı benimsemiştir. Uluslararası Göçmenlik Örgütü (IOM), ILO, ve UNHCR insan ticareti sorununu çözmek için Hükümetle birlikte çalışmışlardır.

Aralık ayında Kadın Durumu ve Sorunları Genel Müdürlüğü Ankara'da, polisler, STÖ temsilcileri ve gazetecilerin katıldığı bir seminer düzenlemiştir. Adalet Bakanlığı ve Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı yıl boyunca hakimler, savcılar, gazeteciler, devlet görevlileri, ve STÖ temsilcileri için bir dizi seminer düzenlemiştir. IOM Jandarmaya insan ticareti konusunda eğitim vermiştir.

Ülke insan ticareti kurbanları için bir geçiş noktası ve gidilecek ülke konumunda olmuştur; iddialara göre ülke dışına kadın ya da kız ticareti neredeyse hiç olmamıştır. İnsan ticareti kurbanlarının sayısı hakkında bir devlet istatistiği yoktur. Ülkeye ticareti yapılan kadınlar genelde Romanya, Gürcistan, Rusya, Ukrayna, Moldova ve Azerbaycan'dan olmuştur. Ayrıca, özellikle Orta Asya'dan, Orta Doğu'dan, Afrika'dan ve eski Yugoslavya'dan olan kadınların Avrupa'daki diğer ülkelere ticareti için de bir geçiş ülkesi olmuştur. İnsan ticareti faaliyetlerinin çoğu İstanbul, İzmir ve Trabzon'da olmuştur. Bir çok kadın ülkeye model, garson, ya da dansçı olarak çalışacağına inanarak gelmiş ve kendilerini fahişeliğe zorlanır olarak bulmuşlardır. Kendilerini satanlardan kaçmaya çalışan kadınlar dövülmüş, tecavüze uğramış ya da öldürülmüştür. Kadınların suç örgütleri tarafından borç senedi içeren iş anlaşmaları imzalamaları için zorlandığına dair raporlar vardır. İddialara göre, Rus ve Ukraynalı organize suç örgütleri insan ticareti yapan asıl örgütlerdir, ancak STÖ'lerin bazı raporlarına göre insan ticareti yapanlar Doğu Avrupa, özellikle Moldova kaynaklıdır.

Kasımda açıklanan bir IOM çalışmasına göre, Hükümet geçen 2 yıl süresince insan ticaretiyle savaşmak için "önemli adımlar" atmıştır, ancak bunu istikrarlı, etraflı bir yaklaşım olmadan yapmıştır. Çalışmada, ülkenin yakın bir zamana kadar göç veren bir ülke olduğu, turist çekmek için donanmış hoşgörülü sınır kontrol polisleriyle yabancı para rezervlerini artırdığı vurgulanmıştır. Çalışmada, diğer etkenlerle birlikte Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ülkeye düzensiz göçleri artırdığına dikkat çekilmiştir. Devlet bu değişim için hazırlıksızdı, ve şimdi polislerini bu duruma uyarlamaktadır. Çalışma, bunu yaparken insan ticaretini ikincil bir sorun olarak görerek asıl olarak yasadışı sınır geçişini denetlemeye odaklanılmıştır, diye sonuçlanmıştır.

Yetkililer, genelde ülkeye kaçak sokulan kişileri insan ticaretinin kurbanları olup olmadıklarını gerektiği gibi araştırmadan gözaltına almış ya da sınır dışı etmiştir. Yasa kapsamında bir fahişe ya da satıcı yabancı ise kişi bir an önce sınır dışı edilir. Yasa, İç İşleri Bakanlığı'na, valilere, ve vali vekillerine 15 günlük bir uyarıdan sonra sınır dışı etme yetkisi verir. Eğer aynı kişi aynı suçla yeniden yakalanırsa başka bir uyarı

yapılmaz ve şahıs tekrar gözaltına alınır alınmaz sınır dışı edilebilir. Kadınlar genelde sınır dışı edildikten sonra ülkeye yeniden kaçak olarak sokulmuştur.

İnsan ticareti sorunuyla ilgili olarak polisin rüşvet aldığına dair güvenilir bilgiler bulunmuştur. Temmuz ayında Erzurum polisi, insan ticareti suçlamasıyla 3'ü polis memuru olmak üzere 11 kişiyi tutuklamıştır. Ayrıca, savcılar suça iştirak suçlamasıyla bununla ilgili olarak 13 polise karşı bir dava açmışlardır. Dava yılın sonunda devam etmiştir.

Hükümetin kurban belirleme ve koruma için bir sistemi bulunmamaktadır; ancak İç İşleri Bakanlığı'na göre insan ticaretine ışık tutan yedi yabancı yurttışa yardım vizesi (1 aylık geçici oturma izni) verilmiştir. Ayrıca beş kişiye yardım vizesi teklif edilmiş ancak reddederek ülkeyi terketmişlerdir. İlkel olarak aile içi şiddetin Türk kurbanları için olan devlet sığınma evleri insan ticareti kurbanları için kullanılabilir, ancak bu henüz pratikte gerçekleşmemiştir. İddialara göre, bazı yerel polisler kişisel harcamalarıyla kurbanlara kalacak yer bulmuştur. Hükümet'in henüz bir iade programı yoktur, ancak yetkililer durum bazında bazı insan ticareti kurbanlarını iade etmişlerdir.

Aralık ayında Hükümet, insan ticareti kurbanlarına ücretsiz sağlık bakımı sağlayan bir kararname çıkarmıştır.

Eylül ayında Hükümet İstanbul'da bulunan bir STÖ olan İnsan Kaynakları Geliştirme Vakfı (İKGV) ile bir protokol imzalamıştır. Protokole göre, Vakıf ve Hükümet insan ticaretine karşı aşağıda sayılan önlemler için işbirliği yapmak üzere anlaşmışlardır: İnsan ticareti kurbanları için sığınma evleri kurmak; insan ticareti kurbanlarına medikal ve yasal yardım sağlayacak bir merkez kurmak; ve insan ticareti konusunda toplum bilincini artırmak. Yıl sonunda, Hükümet protokolü yürütecek fonu sağlamadı, ve İKGV özel kuruluşlardan ve kamu kuruluşlarından finansman sağlama sürecindeydi. İKGV insan ticareti konusunda beraber çalışmak için komşu ülkelerdeki STÖ'lerle bir bölgesel ağ kurarak bir protokol taahhütünü tamamlamıştır.

Temmuz ayında, Turizm Bakanlığı turizm sektörüne Hükümetin uluslararası anlaşmayla ülkeyi seks turizmi için ziyaret eden yabancılara karşı önlem almakla yükümlü olduğu konusunda şirketleri bilgilendiren bir kılavuz dağıtmıştır.

Kasımdaki bir IOM çalışması, ülkedeki oturma izni olan yabancıların yalnızca yüzde 13'ünün çalışma izni olduğunu ortaya koymuştur. Yıl boyunca, İç İşleri Bakanlığı eğlence sektöründeki yabancılara çalışma izni verilmesi için yeni bir seri temel ilke geliştirmiştir. Temel ilkeler altında, iş anlaşmaları Türkçe ve Rusça hazırlanmalıdır (Türkçe ve Fransızca anlaşmalar artık kabul edilmeyecektir) ve işverenin yabancı çalışanın dönüş biletini ödeyeceği belirtilmelidir, en az asgari ücret verilmelidir, ve çalışanın polis ya da Çalışma Bakanlığı'yla iletişim kurmasına izin verilmelidir. Şubatta Parlamento yabancıların çalışma izinleri için yeni bir yasayı kabul etmiştir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nı yabancılar için çalışma izni vermekle görevlendirmiştir ve başvurular için açık prosedürler koymuştur. Yasayla yabancıların ev içi işlerde çalışmalarına ilk defa izin verilmiştir.

Hükümet toplumun genelini hedefleyen insan ticaretine karşı herhangi bir bilgilendirme kampanyası geliştirmemiştir.